Tieslietu Ministrijas Vēstnesis

5. GADS

9. Nrs. 1924.

TIESLIETU MINISTRIJAS IZDEVUMS
KRĀJUMĀ PIE A. GULBJA, KR. BARONA IELĀ 14

SATURS:

Lpp.

Pagastu satversme līdz 19. g. s. (Turpinājums.) — A. Švabe . . . 353

Ministru kabineta likumdošanas darbība Latvijas praksē. (Beigas.) — J. Griķis 379

Likuma par telpu īri 29. pants — H. Stegmans 390

Paskaidrojumi par Likumkrājuma izdošanu sakarā ar rakstu „Ministru kabineta likumdošanas darbība Latvijas praksē" — B. Disterlo 393

Advokatu pieaicināšana tiesas sastāva papildināšanai — G. L. Rubinsteins 396

Bibliografija — A. B. 398

Teodors Bredenfelds † — A. B. 340

Tieslietu Ministrijas Vēstnesis

№ 9. 1924.

Pagastu satversme līdz 19. g. s.

(Turpinājums.)

4. Zviedŗu laiki Vidzemē (1629.—1710.).

Par Vidzemes pagastiem zviedŗu laikos mūsu rīcībā atrodas nesalīdzināmi plašāks un vērtīgāks materials nekā poļu laikos. Še pirmā kārtā jāmin tā sauktie zviedŗu kadastri jeb zemes revizijas. Tām bij tīri fiskals nolūks, lai noteiktu zemnieku zemes vērtību un to pēc iespējas vienlīdzīgāk un taisnīgāk apliktu ar zemes nodokli. Pirmā revizija izdarīta jau 1599.—1601. g. poļu frontes aizmugurē, kad vēl Polija un Zviedrija ar ieročiem rokā cīnījās par Vidzemi. Šo dokumentu jau 1882. g. laida klajā T. Šīmanis ar nosaukumu „Der älteste schwedische Kataster Liv- und Estlands". Bet vecākais zviedŗu kadastris ir pārāk nepilnīgs, sasteigts un šematisks, lai no tā iegūtu skaidru jēdzienu par Vidzemes pagastiem 16. un 17. g. s. maiņā.

Jau daudz plašāks ir 1624./25. g. kadastris, kas izdarīts uz zviedŗu karaļa Gustava Adolfa pavēli un aptver Valmieras, Rīgas un pa daļai Valkas apriņķus, kuŗi jau bij atbrīvoti no poļu okupacijas. Revizijas aktis glabājas bij. Vidzemes bruņniecības archivā un satur 380 lapas. Tā kā šo kadastri jau esmu iztirzājis citā vietā,[360]) tad še vairs tikai pievedīšu galvenos slēdzienus. Tā ir pēckaŗa sabrukuma aina, ko mums sniedz šīs revizijas materiali. No 5158 saimniecībām bij aizgājušas postā 2742 jeb 53%. Pa atsevišķām draudzēm atmatā palikušo ciematu skaits bij vēl lielāks: Alojā — 72%, Rūjienā — 70, Nabē — 68, Straupe — 65 un t. t. No 1331 apdzīvotiem arkliem muižas klaušas spēja nest 949, t. i. tikai 36% no visas pirmskaŗa tīrumu platības 1624. g. bij pietiekoši apgādātas ar dzīvo inventaru un darba spēku, lai varētu kārtīgi vest savu saimniecību. Bij daudz ciematu, kur nebij neviena lopa. Tādu māju skaits Raunā bij 80, Smiltenē — 33, Burtniekos — 29, Straupē — 27 un t. t.

---

[360]) A. Švābe, Latvju zemnieks 1624. g. Izgl. Min. Mēnešraksts, 1922. g., 165.—180. lp.

Ja ari 1624./25. g. zemes revizija nebij kadastrs šī vārda īstā nozīmē, tomēr no tā iegūstam vērtīgas ziņas par pagastu skaitu, lielumu un sastāvu. Pēc manas statistikas 1624. g. Ziemeļvidzemes draudzēs bij šāds pagastu skaits:[361])

Rūjienā	9 (59)	Ērģemē	4 (29)
Burtniekos . . .	8 (4)	Limbažos . . .	4 (58)
Turaidā	6 (27)	Vainižos . . .	4 (16)
Siguldā	5 (17)	Allažos	3 (9)
Krimuldā . . .	5 (28)	Nabē	3 (8)
Valmierā . . .	4 (—)	Salacā	2 (37)
Straupē	4 (14)	Lugažos	2 (9)

Iekavās ieliktie skaitļi rāda, cik katrā vietā tai pašā laikā bij ciemu. Tie visi atrodas vai nu senos lībju novados vai uz igauņu robežām. Dažas draudzes sastāvēja vienīgi no ciemiem (Rūjiena, Limbaži, Turaida, Krimulda), kamēr citur ciemi bij jaukti ar ciematiem (Burtnieki, Sigulda, Salaca, Straupe, Nabe). Beidzot īstos un senos latvju apgabalos ciemu nebij nemaz (Valmiera, Rauna, Trikāta, Cēsis un t. t.).

Salīdzinot ciemu un pagastu skaitu, dabūjam pēdējo lielumu: katrs pagasts caurmērā sastāvēja no pieciem ciemiem. Tomēr patiesais ciemu skaits pagastos bij ļoti dažāds. Salacas Latviešu pagastā — 10 ciemi, Lībiešu — 8. Siguldas Lāču pagastā — 4 ciemi, Paukmaņa — 4. bet Kalna Kļaviņu pagastā ciemu vietā 4 viensētas.

Par pagasta iedzīvotāju sastāvu 1624. g. vislabāk varam spriest pēc māju lieluma vācu arklos:

Draudze	Arklu lielums un skaits									
	2 1/2	2	1 1/2	1	3/4	5/8	1/2	3/8	1/4	1/8
Allažos	—	—	—	27	1	—	15	1	9	1
Alojā	—	—	—	—	—	—	2	—	37	—
Burtniekos . . .	—	1	3	136	2	—	139	—	27	—
Dolē	—	—	—	31	1	—	13	—	5	1
Ērģemē	—	—	—	33	—	—	42	—	5	—
Evelē	—	—	—	33	—	—	4	—	1	—
Krimuldā . . .	—	—	—	57	8	—	33	—	12	—
Liepupē	—	—	—	—	—	—	21	—	32	5
Limbažos . . .	1	—	—	7	15	—	131	—	34	1
Lugažos	—	—	—	19	—	—	10	—	14	—
Mālpilī	—	—	—	13	—	—	41	—	42	1

[361]) A. Švābe, Latvju kulturas vēsture, I. 121. un 251. lp.

Draudze	Arklu lielums un skaits									
	$2^1/_2$	2	$1^1/_2$	1	$^3/_4$	$^5/_8$	$^1/_2$	$^3/_8$	$^1/_4$	$^1/_8$
Nabē	—	—	—	8	—	—	10	1	1	—
Nītaurē	—	—	—	25	—	—	32	—	2	—
Raunā	—	—	—	43	8	—	84	—	18	2
Rūjienā	—	—	—	—	—	—	82	—	79	17
Salacā	—	—	—	—	1	—	29	—	22	3
Siguldā	—	—	—	45	—	—	19	—	18	10
Smiltenē	—	—	—	1	2	—	31	—	65	24
Straupē	—	—	—	32	4	—	94	—	33	3
Turaidā	1	1	—	50	1	—	60	—	8	—
Vainižos	—	—	—	—	6	—	44	—	5	—
Valmierā . . .	—	—	—	79	8	1	121	—	19	—
Kopā . .	2	2	3	639	57	1	1057	2	488	68

Pārrēķinot šos skaitļus procentēs, dabūjam, ka starp pagastu saimniekiem visvairāk bij pusarklinieku — 45,5%; turpretim „pilnu vīru“ jeb vesela arkla arāju bij 27,5%, $^1/_4$ arklinieku — 21% un $^1/_8$ arklinieku — 3%.

Plašāk neapskatot 1624./25. g. zemes reviziju, pāriesim pie tā sauktā „lielā zviedŗu kadastra“, kuŗu ērtības labad atzīmē ar 1690. gadu. Patiesībā šis Kārļa XI. laikā izdarītais vaku grāmatu kopojums aptveŗ ziņas vismaz par 10 gadiem: no 1683.—87. g., kad zemnieku zemi pārmērīja, un no 1687.—93. g., kad to novērtēja. Šis zviedŗu kulturas piemineklis celts uz reichstaga 22. novembŗa 1680. g. likuma pamata, kad nolēma izdarīt „muižu redukciju“ Vidzemē, atsavinot valsts zemes fondam par labu visas tās muižas, kuŗas līdz 1561. g. bij Māŗas zemes biskapu un Vācu ordeņa īpašums un vasaļiem bij atdotas tikai ar lēņa tiesībām. Sekas bij tās, ka no 6236 arkliem 5215 arklus jeb $^5/_6$ visas zemes atņēma privatiem muižniekiem un ieskaitīja kroņa zemēs.

Lielais zviedŗu kadastris aptveŗ piecus sējumus, no kuŗiem katrs ir ap 1900 lapas puses biezs. Šis milzīgais materialu krājums ir vēl izpētīts tikai pa daļai, kāpēc ari pagaidām nevarēsim sniegt visos sīkumos izstrādātu ainu. Tomēr 17. g. s. pagastu satversmes galvenās linijas ir saskatāmas jau tagad, kaut ari schematiskā griezumā. Tikai nav jāaizmirst, ka lielā zviedŗu kadastra ziņas attiecas tikai uz kroņa zemniekiem, tā tad uz $^5/_6$ no visiem saimniekiem. Pēc 1687. g. 7. februaŗa karaliskās instrukcijas zemes revidentiem „nav vajadzīgs pūlēties, izdibinot cik ienes katra muižnieka privato zemnieku mājas, jo viņš valsts priekšā atbild ar visu savas muižas ienākumu, kāpēc ari viņam atļauts savu klaušu zemi un viņas nodokļus sadalīt starp zemniekiem pēc sava

ieskata“.[361a] Tāpēc šos materialus papildināsim ar Rīgas pilsētas muižu vaku grāmatām un protokoļiem, pie kuŗiem jau sen ļoti sekmīgi un uzcītīgi strādā A. Bulmerinks. Beidzot, šo jautājumu pa daļai noskaidro zviedŗu likumi un rīkojumi, kuŗi gan speciali nenodarbojas ar pagastiem, bet tomēr netieši aizskaŗ ari šo vēl diezgan tumšo institutu.

Vēl daži vārdi sakāmi par kadastru sniegto ziņu un skaitļu pareizību. Bez šaubām, absoluti pareizus datus nevar sniegt neviena statistika un neviens kadastris. Tomēr zviedŗu zemes revidenti darīja visu, lai tiktu tuvāk patiesībai. Tas sevišķi sakāms par lielo zviedŗu kadastri, kad zemi ne tikai no jauna pārmērīja, bet ari viņas ienesību noteica pēc agrāko gadu vaku un saimniecības grāmatām. Bez tam pēc 1630. un 1688. g. noteikumiem ziņas par zemnieku saimniecībām vajadzēja apliecināt ar zvērestu[361b] ikkatram saimniekam, muižas vagarim, šķilterim, ciema vecākam un tiesas vīram atsevišķi. Zvēresta formula noteikta jau 1632. g. 1. februaŗa likumā par zemes tiesām, kur ari aizrādīts, ka tā nav izdomāta no jauna, bet pastāv pēc „vecas tiesas“.[361c] Man izdevās kādā 1638. g. revizijas aktī dabūt šī zvēresta latviešu tekstu. „Formula juramenti: Es NN zvērē pie Tēvm Augstm, ka es uz visims lietims, ko tie kungi man vaicās, taisni un patiesi, nevienam no mīlības vai ienaida gribu izsacīt. Dievs taisnais, mans Tēvs, palīdzi man, manai sievai, bērniem, tīrumiem, lopiem un visam, kas man pieder.“ [361d]).

Pēc šīm ievadošām piezīmēm apskatīsim tuvāk zviedŗu laiku pagastus. Kā jau aizrādījām agrāk, A. Bulmerinka domām, itkā 17. g. s. beigās pagasta vietā stājas vārds „vaka“, kuŗš apzīmējot tikai pagasta zemi un novadu,[361e] nav nekāda pamata: vēl 1690. g. Trikātā vienā un tai pašā nozīmē zemes revidenti runā par „Ludsensche Wacke“ un „Ludsens Paggast“, vai ari: „Witzemsche Wacke“ un „Witzem Paggast“.[361f] Nostādīt šos jēdzienus vienu otram pretim ir pilnīgi nevietā. Kas tad nu bij pagasts? — Vispirms un galvenokārt, tā bij nodokļu maksātāju un klaušu gaitinieku administrativa vienība! Jo spilgti to pierāda tas, ka dažas klaušas muiža un valsts prasīja ne no atsevišķiem saimniekiem vai ciematiem, bet no pagasta kā patstāvīgas vienības. Piem., 1690. g. Raunā un Smiltenē talcinieku vietā

[361a] G. Buddenbrock, Sammlung der Gesetze, II. 1249. lp. § 9. Rīga, 1821. Citēts ar šifru „Ges“.

[361b] Turpat, 1270. lp.

[361c] Liefländische Landes-Ordnungen nebst Placaten und Stadgen, 60. lp. § 19: „der Zeugen Eyd ihrer alten Gewohnheit nach auf Unsegen und Vermaledeyung ihrer selbst, so wohl ihrer Weiber und Kinder, Viehes und Fahrniss, Acker und Wiesen gerichtet...“ Riga, 1707. Citēts ar šifru „LLO“.

[361d] VBA., 258.—aa sēj., lit. a, fol. 1.

[361e] BBs., 26. un 28.

[361f] VBA., 260. S., 169. un 345. lp.

katram pagastam bij jādod talkai viens vērsis un cūka — vienu gadu vienam pagastam, otru gadu otram.[362]) No vecākā zviedru kadastra redzam, ka Nītaurē četriem pagastiem bij jāuztur divi pasta zirgi,[363]) bet diviem Cēsu pagastiem — viens labs kara zirgs.[364])

Tomēr diezgan bieži gadās, ka viena pagasta ļaudis klausa vairākām muižām — citiem vārdiem, pagastam var būt divi, trīs kungi. Tā 1690. g. Mujānu vakas 44 ciemati klausīja Mujānu muižai, bet 12 mājas — Lenču muižai.[365]) Lībju vakas 6 saimnieki klausīja Cēsīm, bet 17 — Priekuļiem; Avotiņu pagasta 3 ciemati — Cēsīm, 34 — Priekuļiem.[366]) Kuiķēnu pagasts bij sadalīts starp Raunas (5 mājas), Veselauskas (13) un Rabākas (10) muižām.[367]) Šai parādībai ir vairāki cēloņi. Visbiežāk tas notika muižas dalot starp mantiniekiem, ieķīlājot vai pārdodot, pie kam tiesības uz viena pagasta atsevišķo ciematu klaušām un nodevām ieguva kaimiņu muižnieki. Tā par diviem Kokmuižas saimniekiem teikts, ka viņi jau no 1601. g. piederot pie šīs muižas Palmēnu pagasta, bet no 1624. g. ejot klaušās un maksājot nodokļus Rubenes draudzes Felkerzamam, kuram viņi „bijuši izrentēti ar savu darbu".[368]) Dažreiz viens kungs iemainīja no otra ārpagasta mājas. Tas zināms par augšā minētiem Lībju pagasta 6 un Avotiņu pag. 3 ciematiem, kurus Cēsu kungs 1687. g. bij iemainījis no Spāres muižas.[369]) Bet jau 1691. g. Cēsu vaku grāmatā Avotiņu pagastu vairs nesastopam.[370]) Tā tad kunga novads un pagasts bij divas dažādas lietas.

Krustojās ari *draudzes un pagasta* teritorijas. Piem., Āraišu vakas 3 ciemati bij pierakstīti pie Cēsu baznīcas, bet pārējie 57 — pie Āraišu draudzes. Kokmuižas Palmēnu vakas 39 ciemati skaitījās Valmieras draudzē, bet pārējās 9 mājas Cēsu draudzē.[372]) Blakus civiliem pagastiem pastāvēja ari *baznīcas pagasti* kā draudzes nodalījums. Tos vietām sauca par *desmitiem*, kas apliecinats Latviešu Draugu biedrības magaziņā 1835. g.: „Valsts ir viss novads, kas atrodas zem viena kunga vai tiesas; pagasts tikai valsts daļa. *Dažos apgabalos pagasta vietā sacīja „desmits"*, jādomā, pēc agrākā māju skaita šādā

---

362) VBA., 261. S., 169. un 345. lp.

363) Schiemann, Der älteste Kataster, 61.

364) Turpat, 76.: „Von 2 wacken haben sie mussen ein gudt her pferdt halten."

365) VBA., 260. S., 688.—691. lp.

366) VBA., 260. S., 706. un 749. lp.

367) VBA. 261. S., 148.—164. lp.

368) VBA. 260. S., 603. lp.: „Sie sollen aber mit der Arbeit nach Völkersahmsguth verarrendiret gewesen seyn."

369) Turpat, 712. lp.

370) Turpat, 736. lp.

371) Turpat, 728. lp.

372) VBA., 260. S., 583.—87. lp.

nodalījumā."[373]) Par baznīcas pagastiem atrodam drošas ziņas Jaunpiebalgas baznīcas grāmatās, sākot ar 1694. g. Tur lasam:[374]) „Jaunās muižas draudze ir iedalīta tā sauktos pagastos, kuŗu skaits ir 5:"

Zīdēņa[375])	pagasts	10	ciematiem
Piežiņa	„	8	„
Krūzes	„	10	„
Briča	„	11	„
Klunča	„	11	„

Turpretim Rankas draudzē bij tikai 3 pagasti:

Variņa	pagasts	8	ciematiem,
Branta	„	13	„
Blomes	„	12	„

Redzam, ka tikai divos draudzes desmitos māju skaits bij 10; pārējos tas ir drusku lielāks vai mazāks. Tas liek domāt, ka sākumā draudzes tiešām būs dalītas desmitos, bet saprotams šis mākslīgais iedalījums ilgi nevarēja palikt bez pārmaiņām, jo vieni ciemati aizgāja postā, bet otri nāca klāt meža zemēs vai arī „tēva zemi dalot". Tāpēc A. Hūpelis 18. g. s. beigās raksta:[376]) „Latviešu mājas iedalītas pagastos jeb desmitos. Tāds pagasts sastāv no 30 un vairāk mājām, kuŗas daloties puseniekos pieaugušas līdz 60." Pēc G. Stendera šādas desmitās priekšnieks jeb uzraugs bijis tā sauktais desmitnieks.[377]) Jaunpiebalgas baznīcas grāmatās vārdi „desmitnieks" un „pērminderis" lietoti viens par otru. No dievgaldnieku sarakstiem var redzēt, ka katrs desmitnieks veda savu desmito pie dievgalda. Tomēr desmitā iedalīto ciematu skaits un viņu nosaukumi bieži mainījās. Baznīcas pagastus, tāpat kā civilos, sauca priekšnieka ciemata vārdā. To redzam no sekošās tabeles. (359. lpp.)

Redzam, ka 1749. g. četri desmitnieki bij jau zaudējuši savu amatu vai ari nomiruši: Zīdēnis, Piežiņš, Kluncis un Variņš. Klunča un Piežiņa pagastu ciemati bij iedalīti Pieterīša desmitā. Toties bij klāt pienācis taisni tikpat daudz jaunu pagastu: Pieterīša, Zeikara, Sāvas un Ģevja, lai gan ciematu kopskaits bij pieaudzis no 83 uz 139. Salīdzinot Krūzes desmitu pa 60 gadiem no 1694.—1752. g., dabūjam zināt, ka astoņi ciemati paliek

---

[373]) Magazin, herausgegeben v. d. Lettisch-Literärischen Gesellschaft. V.[1]—[2], 144. lp. Piez. 2. Mitau, 1835.

[374]) VA., Pebalg-Neuhof, I. 503.—509. lp.

[375]) J. Endzelīns, Latvijas vietu vārdi, I. 23.

[376]) A. Hupel, Topographische Nachrichten, IV. 295.

[377]) Stender, Lett. Lexikon, I. 41.

Jaunpiebalgas un Rankas baznīcu pagasti.

Desmits jeb pagasts	Ciematu skaits	
	1694. g.	1749. g.
Zīdēņa	10	—
Piežiņa	8	—
Krūzes	10	22
Briča	11	10
Klunča	11	—
Variņa	8	—
Branta	13	—
Blomes	12	24
Pieterīša	—	13
Zeikara	—	20
Sāvas	—	33
Ģevja	—	17
Kopā . . .	83	139

šī baznīcas pagasta sastāvā visu laiku.[378]) Tomēr visā visumā šie draudzes desmiti bij daudz nepastāvīgāka administrativa vienība nekā civilie pagasti.

No zviedru kadastriem varam iepazīties ar tā sauktiem „pagastu galiem". Piem., 1690. g. Plāņu pagasts sastāvēja no: 10 vijciemiešu (Wietzemische), 8 baikaviešu (Baikoweschi) — un 7 naugardiešu (Naugardische) saimniekiem.[379]) Mūrmuižas vaka dalījās 9 pureniešos un 6 sileniešos.[380]) Kā šie „gali" cēlušies? — Ziemeļvidzemē daudzu ciemu nosaukumi beidzās uz -kül, cul, cule, kas lībiski nozīmē ciemu — küla. Tāpēc 1624. g. Salacas „lībiešu pagasta" ciemiem: Kulkill, Lembskülll, Perkill atbilst tās pašas valsts „latviešu pagasta" ciemi: Melnezehms, Nohrzehms, Jehzenzehms.[381]) Lībjiem pārlatvojoties bieži vien cietā -kil vietā stājās mīkstais -gul. 1750. g. Limbažos blakus Wikülll atrodam ari formu „Namgüll", vai Nabē — Vagull, Gangull. Beidzot tautas etimoloģijas ceļā rodas jau tīri latviskā galotne = gal(s). Klasisks piemērs ir Ārciema pagasta ciemi: Ezergals, Gaiļagals, Malasgals, Šultagals, Droģagals un Ķīšaciems.[382]) Še „gals" vēl apzīmē ciemu ir valodnieciski, ir teritoriali. Tā tad pagasta „gals" kādreiz būs bijis ciems ar savu teritoriju un pārvaldi, kas sevišķi sakams par seniem lībju novadiem un apgabaliem

[378]) VA., Pebalg-Neuhof, I. 505.; II. 631., 634., 636., 639: „Krūzes, Gaŗauši, Jaunzemji, Baznīckrogs, Naudēļi, Paupji, Rudgalvji, Tenclavas."

[379]) VBA., 260. S., 449.—51. lp.

[380]) Turpat, 644.—5.

[381]) VBA., 253. S., 340.—9. lp.

[382]) VBA., 253. S., 175.—6. lp.

ar jauktu etnografisku sastāvu. Bet ciemu satversmei izzūdot un „ciemiņiem“ izklīstot plašākā apvidū pa viensētām jeb ciematiem pagasta gals zaudēja savu agrāko teritorialo nozīmi un tagad vairs tikai liecina par tiem iekšējās kolonizacijas procesiem, kuŗi izveidoja vēlākos pagastus. Ka tas nav tukšs apgalvojums, redzam no tā, ka G. Stenders pagastu sauc ari par „apciemu“,[383]) pie kam šādus apciemus kā pagasta galus vēl tagad sastopam Englārtes novadā: Aizgale, Kursīši, Pērkonieši, Ķivmalieši un Ceļmalieši.[384])

Blakus pagastu ciemiem un ciematiem pastāvēja vēl viena lauku māju kategorija, kuŗa — šķiet — ne teritoriali, ne administrativi nepiederēja pie pagasta. Tās ir tā sauktās Streugesinder, burtiski streiju mājas. Būtu aplam tās tulkot par viensētām jeb ciematiem, jo streijmājas atradās ne tikai ārpus ciemiem, bet ari ārpus un blakus tādiem pagastiem, kuŗi paši sastāvēja vienīgi no ciematiem. Tā tad ne tikai senos lībju, bet ari īstos latvju apgabalos. Piem., Ates muižā blakus Sunēnu ciema 7 saimniekiem minētas divas streijmājas,[385]) un Lizdenē blakus Saules pagasta 6 ciematiem „divas streijmājas pie Burtnieku ezera“.[386]) Tādas mājas sastopam vēl 1725. g.[387]) un 1750. g.[388]) vaku grāmatās. Ja nu tā, tad 18. g. s. leksikografi būs zinājuši, kā „Streugesinde“ saucās latviski. Tiešām, G. Stenders pazīst šo vārdu: „Streuländer, pagabali; der Streuländer hat — kam vēl citur zemes gabali ir;[389]) Streuland — ārs“.[390]) Pēdējo nosaukumu, no tautas mutes noklausītu, šur tur lieto ari lielais zviedŗu kadastris. Piem., Piebalgā: „Celmu Jānis mit Auxen Aar“, vai: „Grīnēnu Reinim pieder Laimiņu ārs, par kuŗu viņš maksā birkavu linus“.[391]) Bet ko šādi pagabali jeb āri patiesībā nozīmēja, to dabūjam zināt no citiem avotiem.

Par streijmājām runā 1688. g. 30. junija zemes revizijas memorials 54. un 55. pantā:[391]a) „Robežu pareizības dēļ ir derīgi, ka streijzemes un streijmājas, kas vienai kroņa muižai pieder tuvākā kaimiņa robežās un otrādi, tiek savstarpēji novērtētas un apmainītas, lai toties katrs jo ērtāk varētu izmantot zemi savās paša robežās un līdz ar to izbeigtos visas grūtības, kas parasti ceļas no svešām streijmājām.

---

[383]) Stender, Lett. Lexikon, II. 107.
[384]) J. Endzelīns, Latvijas vietu vārdi, I. 45.
[385]) VBA., 260. S., 316.—317. lp.
[386]) VBA., 260. S., 187.—188. lp.
[387]) VBA., 262. S., 630., 640., 667., 681., 731. lp.
[388]) VBA., 275. S., 14., 164. lp.
[389]) Stender, Lett. Lexikon, II. 571.
[390]) Turpat, I. 3.
[391]) VBA., 261. S., 499. lp. un 259.-a S., 222. un 385. lp.
[391]a) Ges., II. 1268.

Tikpat neizdevīgas, kā streijzemes, ir 3—4 un vēl vairāk jūdžu no muižas attāļie ciemi un ciemati, kuŗu zemnieki, braukādami gaŗos ceļus uz klaušām, ātri vien var galīgi nodzīt savus zirgus. Tāpēc šādus kroņa zemniekus vajaga censties pēc iespējas apmainīt un sadalīt, lai tie piederētu pie tuvākās muižas." Simts gadus vēlāk par to pašu raksta pazīstamais A. Hūpelis: „Latvijā zemnieku mājas izkaisītas pa vienai; bet tās nesauc par Streugesinder, jo ar šo vārdu jāsaprot vai nu jaunsaimnieku ciemati, vai arī tādi, kas atrodas ārpus tā novada robežām, pie kuŗa viņi pieder." [392]) Tā tad streiju jeb āru mājas bij divējādas. Vispirms, tādas, kas bij iekoptas jaunā zemē kaut kur mežā ārpus pagasta un muižas zemju robežām. [393]) Tāpēc par Trikātas saimniekiem zīmīgi teikts, ka tie „atrodas silā", „Streugesinder in der Heyde" [394]) vai arī: „viņiem ir drusku sila zemes pie Lugažu robežām". [395]) Runājot par šādiem jaunzemniekiem, vārds „ārs" lietojams viņa pirmnozīmē, jo pēc valodnieku domām [396]) tam atbilst latīņu „ārea" — neapbūvēts gruntsgabals vai brīva, nearta vieta tīrumos. [397]) Šī āru zeme, vismaz sākumā, bij pārāk maza un mazvērtīga, lai to varētu aprēķināt arklos, kāpēc arī tā bij brīva no nodokļiem un kārtējām klaušām. Parasti ārinieks muižai izdarīja tikai mazus gadījuma pakalpojumus: taisīja koka traukus, tika šur tur pasūtīts, vai arī maksāja dažus dālderus par pierādījumu, ka atzīst muižas virskundzību. To prasa 1687. g. 7. februaŗa karaliskā instrukcija: „Mazi attāļi ciemati, kuŗi nesastāda pat astotdaļu arkla, atstājami bez arklu skaita un nododami robežsargiem par zinamām nodevām un maziem pakalpojumiem muižā, ierakstot tās atsevišķi vaku grāmatā." [397]a) Tā kā pagasts bij galvenokārt nodokļu maksātāju un klaušu gaitinieku vienība, bet āra jaunsaimnieks nebij kunga klausnieks šī vārda parastā nozīmē, un viņa zeme vēl nebij īsta klaušu zeme, tad ari to grūti skaitīt par pagasta locekli.

Otrkārt, par āriem sauca ari tādus ciematus, kas atradās ārpus sava kunga novada robežām. Šāds svešos novados izkaisīts īpašums ir īpatnējs viduslaiku agrarās iekārtas instituts, kuŗš Latvijā sastopams jau 1272. g. Šādi pārnovadu āri jeb „samistroti gruntsgabali", hereditates permixtas[398]) nodokļu ziņā bij pakārtoti tam kungam, kuŗa novadā atradās saimnieka sēta, bet nevis viņa tīrumi un pļavas. 16. g. s. šo dažādo pagabalu turē-

[392]) A. Hupel, Topographische Nachrichten, II. Nachtrag, 58. Riga, 1777.
[393]) Fr. Roziņš, Latviešu zemnieks, 95.
[394]) VBA., 260. S., 441.
[395]) Turpat, 446.
[396]) K. Mülenbacha, Latviešu valodas vārdnica, 240.
[397]) Heumanns Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts[9], 40. Jena, 1914.
[397]a) Ges., II. 1248.
[398]) UB., I. n. 432., 546. lp.

tāji cenšas „pa āriem un ataugām izkaisītās zemes salasīt kopā vienā gabalā un vienās robežās, izmainot uz reizi vai pa daļām ar otra novada zemniekiem". [399]) Vēl 1690. g. bij šādi saimnieki, kuŗiem piederēja gan klaušu zeme, bet kuŗi tomēr atradās ārpus sava kunga klaušu pagastiem. Tādi, piemēram, bij trikātiešos dzīvojošie, bet pie Valmiermuižas piederīgie samnieki Kaķis, Zeiris un Rāmnieks, kuŗu dzīves vieta atradusies vairāk kā 5 jūdzes tāļu no viņu klaušu vietas. Ņemot vērā to, ka „tiem ir par grūtu nākt muižas darbos", viņu klaušas un naturalās nodevas pārvērta naudas rentē, un līdz ar to viņi vairs neskaitījās Valmieras pagasta saimnieku sarakstos, bet bij Streugesinder. [400])

No tagadējā viedokļa izskatās diezgan savādi, ka kungam piederēja dzimtsļaužu ciemati, kuŗi neietilpa nevienā pagastā. Kā redzējām, tie bij jaunsaimnieki un pārnovadnieku āri. Bet šī dīvainība zūd, iedziļinoties 17. g. s. pagasta būtībā: pagasts valstij bij vajadzīgs kā klaušu saimniecības organizacijas forma, kuŗas centrs bij muiža. Tāpēc ciemati, kuŗi zemes mazuma dēļ nebij ne arklos aprēķināmi, ne ari spēja nest kārtīgas klaušas, vai ari sava attāluma dēļ tās faktiski nevarēja pildīt, skaitījās ārpus pagasta vai nu tikai administrativi, vai pat teritoriali. Ārpus pagasta teritorijas bij visi tie pārnovadu ciemati, kuŗi bij iejukuši svešās robežās. Ārpus pagasta administracijas — vagaŗa nūjas un riņņieka birkas — atradās tie sīkie āri, kuŗu saimnieki nebij ievesti muižas gaitnieku sarakstos.

Neliekat, jauni brāļi,
Vecu brāli novārtā:
Ņems kundziņis grāmatiņu,
Sauks vecaju bāleliņu. 3413.

Šī agrarā instituta atliekas vēl tagad redzamas dažos Latvijas māju nosaukumos. Piem., Kurzemē Dignajas pagastā sastopam Ozolāres, Dūcāres, Bazulāres, Krievāres, Vecāres, Akmeņāres, bet Biržos — Celmāres, Rocāres, Ķesterāres, Brīvāres, Ausulāres un Silāres. Visas šīs mājas atrodas agrākā mežā uz pagasta robežām, pie kam Silārēs ar apm. 300 pūrvietām zemes kādiem desmit Biržu saimniekiem pieder katram pa 26—40 pūrvietas aŗamzemes vairāk verstis no savu māju robežām — tā tad pārnovadu. [400]a)

[399]) GU., II. 73: „Wy geven derde holven haken woestes landes yn der pagesten tor Dubbena, so dat in stucken unde horsten belegenn... landt meth unsenn burenn uth buten konnden by stucken, halft oftte gantz unde yn eyn stucke unde grencze dath landt to hope bringenn."

[400]) VBA., 260. S., 552. un 572. lp.

[400]a) Pēc rakstnieka Jāņa Grīna vārdiem.

Kā redzējām, zviedru valdība uzdeva muižniekiem „salasīt ciematus kopā" viena nepārtraukta pagasta teritorijā, bet neskatoties uz to, pārnovadu āri pastāv vēl šodien, lai gan parasti vairs tikai viena paša pagasta robežās.

Bij vēl viena cita ciematu šķira, kuŗa ar saviem klaušu arkliem teritoriali gan ietilpa pagastā, bet uz dažiem gadiem bij brīva no klaušām. „Brīvgadus", Freyjahre, trīs gadus no vietas, deva svešiem ienācējiem, kuŗi apmetās uz aizbēguša saimnieka postā pamestās zemes. Piem., „Aizkraukles Miķīšu Jānis no Lietavas dzīvo uz $^1/_4$ arkla. Pagājušo gadu klausījis tikai par $^1/_8$ arklu. Šogad no Jēkabiem to spiež kalpot par visu zemi. Sūdzas, ka viņam nav doti brīvgadi saimniecības iesākšanai un iekārtošanai."[401]) Citā vietā lasām: „Brenguļu muižas Silagaiļu Ansis ienācis no Kurzemes 1687. g. Viņš bauda trīs brīvgadus, pēc kam sāks klausīt un maksāt."[402]) Šādus svešus ienācējus tauta sauca par ārpagastniekiem un tie pēc likuma ari trīs pirmos gadus nepiederēja pie klaušu pagasta sabiedrības: nedeva kunga tiesu, negāja muižas gaitās. Pagasts bij dzimtslaužu organizacijas forma, bet visās vaku grāmatās ar šifru „Erb.", t. i. Erbbauer atzīmē tikai vecos pagasta saimniekus; pie iebēgušiem ārpagastniekiem turpretim piesprauž piezīmi, no kurienes viņš nācis. Ņemot vērā šos pagaidu atvieglinājumus jaunā dzīves vietā, klaušu ļaudis labprāt bēga no bargiem kungiem uz kaimiņu pagastiem cerībā atrast tur labākus apstākļus un laimi. Kādos apmēros notika ārpagastnieku ieplūšana pagastos, var redzēt no sekošās tabeles, kas sastādīta pēc 1690. g. zviedru kadastra materialiem.[403]) (Sk. 364. lpp.)

No šīs statistikas var redzēt, ka caurmērā 29,5% no visiem pagastu saimniekiem bij ārpagastnieki. Dažās draudzēs, sevišķi Rīgas tuvumā, šis procents ir vēl daudz augstāks, un ļaudis nāk un iet kā tautu staigāšanas laikos. Ropažos (80%), Daugavgrīvā (73%), Salaspilī (71%) un Ikšķilē (60%) vairāk kā puse ārpagastnieku. Pēdējie bij vai nu tie paši latvieši (89%) vai cittautieši (11%). Raksturīgi, ka 66,6% no ārpagastniekiem bij ārzemnieki, sevišķi daudz (781) no Kurzemes hercogu valsts, un tikai 33,4% bij zviedru pavalstnieki no svešiem Vidzemes un Igaunijas novadiem.

Kas bij pagasta tauta? — Pagasts galvenā kārtā sastāvēja no saimniekiem un viņu saimēm. 1690. g. kadastra vaku grāmatās ierakstīti visu klaušu ciematu nosaukumi un saimnieka kristītais vārds, jo uzvārdu toreiz vēl nebij. Ciematus šķiroja pēc viņu maksāšanas

[401]) VBA., 259-a S., 494. lp.
[402]) VBA., 260. S., 498. lp.
[403]) A. Švābe, Latvju kulturas vēsture, I. 254.

Ārpagastnieku kustība 17. g. s.

	Pagasta dzimts saimnieki	Ārpagastnieki		No kurienes ieceļojuši				
		Kopskaits	%	Vidzemes	Kurzemes	Igaunijas	Lietavas	Citurienes
Ādaži	86	62	41,9	16	45	—	—	1
Allaži	58	54	48,2	26	21	1	2	4
Āraiši	63	17	21,2	13	3	—	—	1
Burtnieki	249	17	6,4	11	2	2	1	1
Daugavgrīva	54	146	73,0	7	137	2	—	—
Dole	97	55	36,2	6	45	—	4	—
Dzērbene	101	9	8,2	7	2	—	—	—
Ērgļi	112	19	14,6	11	5	—	3	—
Ēvele	71	5	6,6	4	1	—	—	—
Ikšķile	76	118	60,8	31	82	—	4	1
Jaunpiebalga	100	7	6,5	3	4	—	—	—
Jaunpils	66	3	4,3	2	1	—	—	—
Kalsnava	168	19	10,2	6	5	—	5	3
Koknese	195	44	18,0	14	20	—	5	5
Limbaži	239	31	11,5	7	20	2	2	—
Lielvārde	253	68	21,2	12	44	—	4	8
Liezēre	151	4	2,6	2	1	1	—	—
Madliena	123	116	48,6	28	63	1	16	8
Mālpils	97	69	41,6	43	11	—	6	9
Matīši	118	7	5,6	3	3	—	1	—
Nītaure	155	19	10,9	14	3	—	2	—
Ozolmuiža	101	4	3,8	1	2	—	1	—
Palsmanis	31	5	13,9	5	—	—	—	—
Vecpiebalga	165	12	6,8	7	1	—	4	—
Rauna	259	13	5,4	10	2	—	—	1
Ropaži	33	133	80,1	34	95	1	3	—
Salaspils	30	74	71,2	6	65	—	3	—
Sigulda	150	15	9,1	9	6	—	—	—
Skujene	114	9	7,3	4	3	1	1	—
Smiltene	249	14	5,3	10	1	1	2	—
Suntaži	100	104	50,1	18	80	—	3	3
Trikāta	259	15	5,5	4	4	2	2	3
Valmiera	270	30	10,0	27	2	—	—	1
Cēsis	200	42	17,4	40	2	—	—	—
Kopā	4593	1359	29,5	441	781	14	74	49

spējām arklos un viņu pusēs: kad „pilns vīrs““ [404]) jeb Vollbauer, Vollhäcker dalīja pilna arkla (1) ciematu uz pusēm, līdz ar to pušu šķirdams tēva zemi, tad radās divi puseniekī jeb pušelnieki, Halbhäcker (1/2), par kuŗu agrāko vienību vēl liecināja kopējais mājas vārds. 1690. g. veseli pagasti sastāvēja tikai no puseniekiem, piem.: Ķeipēnu „Kaipānkalns“, Suntažu draudzes Julsānu pagasts un Aizkraukle.[405]) Klasiska pušelniecības zeme bij Ādažu pagasta „Gaujēnieši“ [406]) ar šādiem ciematiem:

1/2 a Krāču Jānis
„ „ Krāču Andža

„ „ Ārputeņu Jānis
„ „ Ārputeņu Vilis

„ „ Strēlnieku Toms
„ „ Strēlnieku Juris un t. t.

Puseniekiem daloties tālāk, izcēlās ceturkšņa mājas (1/4), bet no pēdējām asmītes (1/8). Beidzot, asmītnieki ar laiku varēja pārvērsties par diviem pusasmītniekiem (1/16).[407]) Zināms, viss šis process bieži sākās no otra gala: no pusasmītnieka līdz pilnam vīram. Kādās skaitliskās attiecībās 1690. g. atradās šīs dažāda lieluma un labuma saimniecības, par to vēl izsmeļošas statistikas nav. Esmu šādas ziņas savācis tikai par astoņām draudzēm. Tomēr tās ļoti labi raksturo pagastu ekonomisko strukturu.

Ciematu lielums arklos.

Draudze	Arklu šķiras un skaits									
	2	1 1/2	1 1/4	1	3/4	5/8	1/2	3/8	1/4	1/8
Araiši . . .	—	—	—	4	3	—	27	—	30	5
Burtnieki . .	1	—	—	83	43	1	107	1	80	11
Evele . . .	—	—	4	23	6	—	32	—	27	—
Matīši . . .	—	—	—	21	38	—	36	3	32	5
Salaca (daļa)	—	—	—	12	8	—	28	—	33	5
Trikāta . . .	—	—	—	79	56	—	79	—	38	3
Valmiera . .	—	2	2	115	44	—	107	—	40	6
Cēsis . . .	—	—	3	55	52	—	124	1	99	14
Kopā . .	1	2	9	392	250	1	540	5	379	49
% . .	—	—	—	24,7	15,3	—	33,1	—	23,4	3

[404]) Latvju dainas, nr. 19773.—74.—75.—76.
[405]) VBA., 259-a S., 296., 229. un 533. lp.
[406]) VBA., 259. S., 207. lp.
[407]) K. Mülenbachs, Latviešu valodas vārdnica, 144.

Redzam, ka valdošais saimniecību tips bij 1, $^3/_4$, $^1/_2$ un $^1/_4$ arkla mājas, kuŗas kopā sastāda 96,5% no visiem 1628 ciematiem. Starp šīm četrām kategorijām visvairāk bij pusarkla saimnieku (33%), bet pilni vīri un ceturtnieki bij apmēram vienādā skaitā (23—24%).

No svara šīs 1690. g. procentuelās attiecības salīdzināt ar arklu šķirām 1624. g.

Arklu šķiras	Procentēs		1690. g. vairāk + mazāk —
	1624. g.	1690. g.	
1	27,5	24,7	— 2,8
$^3/_4$	2,5	15,3	+12,8
$^1/_2$	45,5	33,1	—12,4
$^1/_4$	21	23,4	+ 2,4
$^1/_8$	3	3	—

Šī tabele visai pamācoša: asmītnieku relativais skaits palicis tas pats; ceturtnieku procents par tik pieaudzis, par cik krities pilno vīru skaits. Bet vislielākās pārmaiņas notikušas ar puseniekiem un trīsceturtniekiem: pēdējo procents par tikdaudz palielinājies, par cik tas samazinājies pirmajiem. Kopsumā lielsaimnieku skaits pavairojies no 30 (27,5 + 2,5) uz 40 (24,7 + 15,3) procentēm. Vai tā ir zīme, ka pa šiem zviedŗu valdības 65 gadiem latvju zemnieku turība tiešām pieņēmusies par 10%, vai ari šis aritmetiskais efekts ir sasniegts tikai uz papīra, mērniekiem novērtējot pusarkla mājas par $^3/_4$ arkla, lai fiska interesēs varētu sacelt zemnieku nodokļus un klaušas, par to neņemos spriest.

Pie tās pašas reizes daži vārdi sakāmi par a r k l a l i e l u m u. Citā vietā esmu pierādījis, ka iekoptā zeme jau vācu laikos, 16. g. s., bij izmērīta un sadalīta arklos, kuŗa lielums zviedŗu laikos bij apmēram divzirgu zeme.[408]) Bet tas bij tikai caurmēra lielums. Patiesībā arkls nemaz nebij platības mērs, bet gan zemes ienesīguma un vērtības vienība, pēc kuŗas aprēķināja nodokļus un klaušas. Kāda ciemata iekopto pūrvietu skaits gadiem ilgi varēja palikt viens un tas pats, kamēr tās pašas mājas arklu skaits bij vairākkārt mainījies: pieaugot saimnieka saimei un dzīvam inventaram, pacēlās ari ciemata maksāšanas spējas un līdz ar to viņu vienība — arkls. Ja turpretim sērgās vai nelaimē nomira darba spējīgi ļaudis un bojā gāja zirgi, tad ari muiža bij spiesta samazināt ciemata arklu skaitu. Tāpēc lielā zviedŗu kadastŗa vecās vaku grāmatās atrodam divas arklu rubrikas: Besitzhaken un Zahlhaken, jeb vecie un jaunie arkli. Pirmie rāda, par cik novērtēts zemnieka ciemats „vecos biskapu laikos", kamēr otrie ir tas arklu skaits,

[408]) A. Švābe, Latvju zemnieks 1624. g., 168. lp.

no kuŗa jāmaksā kunga tiesa un jādod muižai klaušas pēc jaunā zviedŗu novērtējuma.[409])

Arklu skaits				
Valda par	Maksā par	Atlaisti	Ciemats un saimnieks	Maksāšanas spējas
1/2	1/4	1/4	Trikātas Mūrnieciņu Klāvs	Uzdod, ka sliktas zemes dēļ viņa pusarkls samazināts par ceturksni.[410])
1/2	3/8	1/8	Cēsu Jungas Mārcis	Nevarot maksāt vairāk par 3/8 arkla, jo zeme esot ļoti slikta, bez pļavām, un ari Gauja ikgadus izgraužot viņa laukus.[411])
1/2	1/4	1/4	Stukmaņu Caurvēderu Mārcis ar Pēteri	Mājā tikai 2 vīrieši un 2 sievietes bez bērniem un saimes, kāpēc tie galīgi panīkuši un var vairs maksāt tikai par 1/4 arkla.[412])

Tie nav gadījuma dati, bet diezgan plaša parādība. No Strīķu pagasta 10 saimniekiem 1685. g. veseliem septiņiem samazināja arklu skaitu no 6 uz 4 5/8, jo „sliktas zemes dēļ, tie tagad nespēj vairāk maksāt".[413]) Lai dabūtu skaidru jēdzienu par nodokļu vienības — arkla un zemes platības vienības — pūrvietas attiecībām, salīdzināsim Stalbes muižas zemnieku saimniecības 1688. g. (Sk. 368. lpp.)

Tā kā 253 mucvietas līdzinās 354 pūrvietām, tad dabūjam, ka Igates pagasta 9 saimniekiem viens arkls ir caurmērā 50 pūrvietas aŗamzemes liels. Turpretim Strīķu pagastā, kur zeme bij sliktāka, arklā bij caurmērā 66 pūrvietas. Redzam, ka arkla salīdzinājums ar pūrvietu ir savā ziņā riņķa kvadratura, kāpēc ari tas atmetams tāļākos aprēķinos. Vēl jo vairāk tas uzkrīt, nostatot blakus divas tā paša Igates pagasta mājas: kamēr pilnam vīram Vārnēnu Tomam ir tikai 29 mucvietas aŗamzemes, tikmēr pusarkliniekam Ārgaļu Pēterim tīrumu platība bij 26. Nesamērīgi

[409]) VBA., 260. S., 12. lp.
[410]) VBA., 260. S., 413. lp.
[411]) Turpat, 716. lp.
[412]) VBA., 259-a S., 675. un 680. lp.
[413]) VA., Strickenhof, Nr. 61.

Stalbes Igates pagasts 1688. g.[413])

Arkli	Muevietas kopā	Zemes platība muevietās: Tīrumi	Postā	Līdumi	Siens vezumos	Ciemati un saimnieki	Ļaužu skaits	Vīr. 15 g. virs	Vīr. 15 g. zem	Siev. 15 g. virs	Siev. 15 g. zem	Zirgi	Vērši	Govis	Jaunlopi	Izsēts pūros 1687. g.: Miežu	Auzu	Rudzu
1	31 7/8	22 3/8	3 1/2	6	9	Vecstārastu Kristaps	6	4	1	1	—	3	—	3	2	4	4	8
1	29 1/2	23 5/8	—	5 7/8	8	Vārnēnu Toms . .	9	4	1	4	—	3	2	3	3	6	4	8 2/3
1	32 3/8	20 5/8	—	11 3/4	14	Mīlmaņu Kristaps	8	4	1	3	—	3	1	3	2	2	6	8 2/3
1	39 5/8	30 1/4	—	9 3/8	14	Klāmaņu Jānis . .	11	6	2	2	1	3	3	2	3	3 1/3	7	7
1	37 7/8	17 3/8	1 3/4	18 3/4	12	Zvejnieku Miķelis	10	4	1	3	2	4	2	3	2	3	5	8
1/2	20 7/8	13 3/8	—	7 1/2	9	Ērmaņu Indriķis .	12	3	1	3	5	3	—	2	2	3	2	5
1/2	26	17 2/4	—	8 1/4	13	Ārgaļu Pēteris . .	8	3	2	3	—	3	—	2	—	2	2	4
1/2	11 3/4	10 1/8	—	1 5/8	9	Brūveŗu Jānis . .	9	3	2	2	2	1	1	3	2	4	2	4
1/2	23 3/8	17 1/8	1/2	5 3/4	8	Ķiguļu Mārcis . .	7	2	1	3	1	3	1	2	1	2	4	6
7	253 1/4						80					26						59 1/3

liels ir zirgu skaits: uz 13 1/2 pūrvietām viens zirgs; tā tad divreiz vairāk kā tagad. Tas izskaidrojams ļoti vienkārši: pagasts bij klausnieku organizacija un saimniekiem bij jātur lieki zirgi, ko sūtīt muižas klaušās.

Neapstājoties pašlaik tuvāk pie arkla kā kunga nodokļu un gaitu vienības, mēģināsim vismaz dažos novados izpētīt pagasta socialo sastāvu pēc tiem nepilnīgiem datiem, kas atrodas mūsu rīcībā. Te jāaizrāda, ka lielais zviedŗu kadastrs satur ziņas tikai par vīriešu skaitu ciematos. Tie šķiŗoti divās lielās grupās: saimes ļaudīs un iebūviešos.

Vīriešu skaits 1690. g.

Draudze	Saimnieka saime: Vecāki par 15 g.	Jaunāki par 15 g.	Kopā	Iebūvieši: Vecāki par 15 g.	Jaunāki par 15 g.	Kopā
Āraiši	212	102	314	11	4	15
Burtnieki . . .	924	551	1475	29	25	54
Ēvele	252	158	410	13	11	24
Matīši	494	239	733	25	28	53
Salaca (daļa) .	296	156	452	22	15	37
Trikāta. . . .	834	430	1264	24	28	52
Valmiera . . .	973	650	1623	19	30	49
Cēsis	781	426	1207	44	38	82
Kopā . . .			7478			366

[413]) VBA., Krp. Roop, Gut Stolben.

Lai gan šī statistika aptver tikai 8 draudzes, tomēr ari citos pagastos vispārīgā aina būs apmēram tāda pati: uz 7478 saimniekiem un viņu saimes vīriešu kārtas locekļiem bij tikai 366 piemitņu jeb iebūviešu, Einwohner; tā tad 4,6%. Kas tie bij par ļaudīm? — Lielais zviedru kadastris par viņiem sniedz visai trūcīgas ziņas: parasti uzdots vienīgi cilvēku un lopu skaits. Piem., Trikātā:

„Barauskās dzīvo Einwohner's Andrejs: 1 vīrs, 3 nepilngadīgi dēli, 2 zirgi, 1 vērsis, 2 govis.[414]) Leimaņos — Juris: 1 vīrs, 1 dēls, 2 zirgi, 2 govis. Līdečos — Jānis: 1 vīrs, 1 dēls, bez lopiem.[415]) Ložās — piemitnis Pēteris: 1 vīrs, 1 govs. Šis iebūvietis bij Ložās agrāk par saimnieku, bet palika daudz parādā."[416]) Redzam, ka piemitņu šķira aptvēra dažādus ļaudis: dažiem bij tikdaudz dzīvā inventara, ka tie varētu vadīt patstāvīgu ciematu; citi bij pilnīgi vaļinieki bez neviena lopa; vēl citiem bij tikai pa govij. Viņiem visiem bij kopējs tas, ka bij piemetušies uz dzīvi pie kāda saimnieka viņa pirtī („pirtnieki"[417]) vai rijas kambarī („kambarnieki".[418]) Šai pašā laikā Kurzemē tos sauca par piemitņiem,[419]) bet Rīgas pilsētas lauku novados par iebūviešiem, Ebowe.[420]) Turpretim agrākais piemitņa vācu nosaukums „Einfüssling" sastopams vairs tikai 1624. g. zemes revizijā; lielais zviedru kadastris šo vārdu nepazīst un viscaur runā tikai par „Einwohner".

Sīkākas ziņas dabūjam no Rīgas zemes tiesas protokoļiem 1670. g. Izrādījās, ka pie 28 Piņķu pagasta saimniekiem dzīvo 33 iebūvieši.[421]) Zemnieki apliecināja, ka pēdējie kalpojot pie viņiem par algadžiem un ejot viņu darbā; bez tam mežos un atmatās tie plaujot sienu, kuru pārdodot. Parasti saimniekiem viņu darba spēks bij vajadzīgs tikai plaujas laikā.[422]) Lai gan lielais zviedru kadastris neko nemin par iebūviešu zemi, tomēr viņiem piederošie zirgi liecina, ka vismaz viena daļa iebūviešu bij zemkopji. Tikai viņu zeme nebij patstāvīga klaušu un nodokļu vienība, arkls vai viņa daļas: iebūvietis ar īpašu nolīgumu apmetās dzīvot uz jau pastāvošiem un novērtētiem saimnieku arkliem, ar kuriem tad ari kadastris rēķinās kā ar vienīgām nodokļu vienībām. To pierāda 1688. g. revizijas memorials, kurš prasa no revidentiem, lai tie noskaidro, „vai ciemata saimnieks apsēj savus laukus viens pats, vai ari daļu no tiem

---

414) VBA., 260 s., 408. lp.
415) Turpat, 412. lp.
416) VBA., 260 S., 413. lp.
417) VBA., 253. S., 295-b. lp.: Doles Pirts Jēkabs.
418) VBA., 259. S., 63. lp. Mangaļos.
419) Th. Lamberg, Zur Familien-, Kirchen- und Culturgeschichte Kurlands in herzoglicher Zeit aus alten Kirchenbüchern, 19. lp. Abdruck aus d. SB. d. Kurl. Ges. für Literatur, 1892.
420) BBs., 48.
421) RPA., IV. E. 5, 93. lp.
422) BBs., 60.

ļāvis apsēt saviem iebūviešiem.“ [423]) Tā tad nav šaubu, ka zviedru laikos, tāpat kā agrākos gadusimteņos, bij divējādi iebūvieši — ar un bez zemes. Ar to būs izskaidrojams, kāpēc karaliskā vietnieka instrukcija 1691. g. runā par „Einwohner und Lostreiber“, iebūviešiem un valiniekiem, kā divām līdzīgām, bet ne vienādām ļaužu grupām. [424]) Pēdējie bij brīvi bezzemnieki, kuŗi kā rokpeļņi pelnījās muižā vai pie saimnieka. Šis vācu technisko nosaukumu tulkojums saskan ar G. Stendera terminoloģiju: Einwöhner — iebūvietis, piemitējs, piedzīvotājs [425]) un Lostreiber — valinieks. [426])

Rodas jautājums, uz kāda pamata kroņa saimnieks varēja savam iebūvietim dot zemi? Pēc 1696. g. 21. marta noteikumiem valsts muižu rentniekiem stingri jāraugās, lai „neviens zemnieks neiznomā citiem savu zemi; pretējā gadījumā viņš sodāms pirmo un otro reiz ar 10 pāŗiem rīkšu, bet trešo reiz izliekams no mājas.“ [427]) Tas pats atkārtots 1696. g. 27. novembŗa rīkojumā. [428]) No tā jāslēdz, ka starp saimnieku un iebūvieti nedrīkstēja būt un ari nebij nomas attiecību.

Kādas tad? — Tās bij bandas devēja attiecības pret bandiniek u. Pēc K. Būgas domām mūsu vārds „banda“ aizgūts no austrumleišu „bandas“, no kurienes tas ieviesies ari baltkrievos. [429]) Apvienotās Lietavas-Polijas senrakstos „bonda“ minēta jau 1529. g. kādā Sigismunda grāmatā valsts muižu pārvaldniekiem. [430]) Ir iespējams, ka šis instituts tikai vēl poļu laikos iespiedās Vidzemē. Baltkrievu bandinieks bij tāds muižas kalps, kuŗam pagasta ciemā vai ciematā bij savs nams, gabals zemes un sava iedzīve — lopi un sēkla. Tā tad par bandu sauca kalpa zemi ar inventaru, lietojot izteicienu „выслуженная бонда“, izkalpota zeme. [431]) Leišiem banda bij galvenokārt ragu lopi bez zirgiem un cūkām. Bet dažos Lietavas novados par bandu sauca ari labību, kuŗu sēja algadžiem piedevām pie gada algas; bandininkas, bandinieks bij „служитель деревенскій, получающій свое жалованіе присѣвомъ или другимъ плодомъ“. [432]) Ļoti vērtīga ir Jauņava liecība: „banda ir peculium filii familias et operarii annua mercede conducti“ [433]) jeb: „banda ir dēla un gada algadža pekulis“. Ro-

[423]) Ges., II. 1255 § 18.
[424]) Turpat, 1232, § 15.
[425]) Stender, Lett. Lexikon, II. 203.
[426]) Turpat, II. 398.
[427]) Ges., II. 1214 § 13.
[428]) Turpat, II. 1460.
[429]) Tauta ir Žodis, I. 410. Kaunas 1923.
[430]) Акты западной Россіи, II. n. 159 § 2.
[431]) М. Любавскій, Областное дѣленіе и мѣстное управленіе Литов.-русскаго государства, 314. Москва, 1892.
[432]) K. Mülenbacha, Latviešu valodas vārdnica 261.
[433]) Tauta ir Žodis, I. 410.

miešu tiesībās par „peculium“ sauc vergam vai dēlam saimes priekšnieka piešķirto mantu patstāvīgai saimniekošanai; tas ir pamazinamais vārds no „pecus“ — lopi. No saimes kopmantas izdalītais peculis joprojām palika saimes galvas īpašums un piederums, kurš to katrā laikā varēja atņemt atpakaļ. Dēlam vai vergam uz pekuli bij tikai faktiska turētāja, bet ne juridiska valdītāja tiesības. [434])

Šie bandas un pekuļa pielīdzinājums ir no svara, iztirzājot latvju bandinieka stāvokli. Lai gan bandas vārdu man nav izdevies sastapt nevienā Latvijas vēstures dokumentā, tomēr mūsu dainas, pasakas un vārdnicas ļoti labi pazīst šo jēdzienu. No šī plašā materiala ņemsim pašu raksturīgāko. Bandiniekam ir savs zirgs, kuŗu sauc par bandas kumeļu — LD. 9637, 10759, 11867, 29673. Viņam pieder bandas zeme — 7788, tīrums — 6240 vai līdums — 4935[4], 6427[11], 16766, kuŗš nav liels, jo tautu meita to sauc par bandas lauciņu — 7788 var.

Es puišiem bandu devu,
Ar siekiem mērīdama. 31108.

Kas dos kalpam
Pūriņa tiesu:
Puspūrs, dvālektis,
Tā kalpa tiesa. 25.774[3].

Tā tad kalpa tiesa nebij liela: puspūrs, sieks vai dvālektis jeb astotdaļpūra. Tikai iebūvieša banda būs bijusi lielāka. Vismaz kādā pasakā lasam: „Vienam vīram bijuši no saimnieka trīs pūru vietas bandas lauki un tai vienā sētē viņš tad iesējis linus.“ [435]) Bandinieks sēj linus — 6319, 16766, rudzus — 9388, 27944, auzas — 3683, 27945 un miežus — 20008, 9743 var. Viņam nodota ari klēts — 13595. Pēc sava stāvokļa bandinieks ir vai nu kalps — 4935[4], 30019 vai savvaļnieks — 4935[5], kuŗš parasti negāja muižas gaitās:

Stārastiņa meita biju,
Bandenieka līgaviņa;
Ne mūžam nezināju,
Kā sūtīja darbiniekus. 31504.

Šos dainu materialus apstiprina ari 18. g. s. leksikografi. K. Elvers saka, ka banda ir kalpa tiesa sēklā; bandoties — sēt svešā zemē; bandinieks — kas savām vajadzībām sēj svešā zemē. [436]) Līdzīgi šo vārdu tulko G. Stenders: bandinieks — puskalps, banda — Knechtssaat, blakus peļņa. [437]) Bandinieks-kalps atšķīrās no bandinieka-iebūvieša ar to, ka

[434]) R. Sohm, Institutionen [17], 169. München, 1923.
[434a]) I. A. Покровскій, Исторія римскаго права, [4], 221 II n p. 1918.
[435]) Lerchis-Puškaitis, Latviešu tautas teikas un pasakas, VI. 361. lp.
[436]) Liber Memorialis Letticus, 224. Riga, 1748.
[437]) Stender, Lett. Lexikon, I. 16.

pirmais atradās saimnieka maizē un pastāvīgā darbā, bet otrais nepiederēja pie saimes un tikai atkalpoja, atstrādāja savus bandas laukus. To pašu pierāda revizijas aktis, kuŗas kalpus, kalpones un audzēkņus pieskaita pie saimnieka saimes, Wirtsgesinde, bet viņiem stāda pretim iebūviešus, Einwohnergesinde;[438]) pēdējos bieži nosauca ari par „svešiem zemniekiem", fremde Bauren.[439])

Šis nosaukums bij pamatots. Diemžēl, mums pašlaik ir dati tikai no krievu laiku sākuma, bet ar pilnām tiesībām varam pielaist, ka līdzīgs stāvoklis bij ari dažus gadu desmitus atpakaļ zviedŗu laikos, jo no kādas agrāk pievestas statistikas redzējām, ka toreiz dažā kunga valstī bij 50—80% bēgļu un pārnācēju. Raksturojuma dēļ pievedīsim ziņas par Stalbes „svešiem zemniekiem" iebūviešiem 1724. g.: „der fremde Kerl" Toms, Ērģemes kunga dzimtscilvēks, dzīvo še jau trešo gadu; svešais vīrs, vārdā Jēkabs, Dzērbenes dzimtscilvēks, bet Stalbē jau devīto gadu; Mucinieks, piemeties zēns, kas ienācis no Lietavas; Mauros dzīvo zēns, kuŗu pirms 7 gadiem, pavisam maziņu, bij iedevis kāds nabags uz Rubenes ceļa — kur piederīgs, nav zināms un t. t.

Redzam, ka netikai saimnieki, bet ari viņu iebūvieši varēja būt ārpagastnieki — svešu kungu dzimtsļaudis. Muiža sastādīja šo svešo ļaužu sarakstus, atzīmējot, cik gadus bēglis jau nodzīvojis jaunā dzīves vietā. Tas vedams sakarā ar 1668. g. noteikumiem par zemnieku piederību pie vienas vai otras kunga valsts. Zemnieks bij dzimtscilvēks, kas atradās kunga valā un bij saistīts pie savas zemes, glebae adscriptus, kuŗu nedrīkstēja atstāt bez muižas atļaujas. Ja viņš to darīja patvaļīgi, tad skaitījās par bēgli un viņa dzimtskungs to varēja prasīt atpakaļ. Pie tam krita svarā bēgļa pavalstniecība, socialais un ģimenes stāvoklis. No Kurzemes, Lietavas vai Krievijas Vidzemē iebēdzis iebūvietis vai kalps paliek tā kunga dzimtscilvēks, kuŗa novadā viņam piedzimst bērni. Ja turpretim šis bēglis, iebūvietis vai kalps, ir vidzemnieks, tad viņa agrākais kungs to var atprasīt līdz ar bērniem.[440]) Tā tad ārzemnieku kalps vai iebūvietis paliek par Vidzemes pavalstnieku tikai tad, kad viņš apprecas un dzemdina bērnus, kuŗu dzimšanas vieta ari nosaka tēva piederību pie viena vai otra kunga pagasta. Līdz tam šāds emigrants skaitās par ārvalstnieku un ārpagastnieku. Turpretim no cita Vidzemes novada izbēdzis kalps vai iebūvietis visu mūžu skaitās par sava agrākā kunga dzimtscilvēku un jaunā dzīves vietā var būt tikai pārnovadnieks un ārpagastnieks.

Bet 1668. g. noteikumi dod iespēju apiet šo likumu ar līkumu. Ja kalps vai iebūvietis svešā novadā tur kādu ciematu un „laiž savus dū-

[438]) VA., Strickenhof, Nr. 61.
[439]) VBA., Stolben, 1715.
[440]) LLO., 24. lp., § 12 un 14.

mus", tad pēc desmit gadiem beidzas civilais noilgums un bēglis paliek par sava jaunā kunga dzimtsvīru un viņa klaušu pagastu locekli.[441]) Tāpēc saprotams, ka kungi centās svešus kalpus un iebūviešus pēc iespējas drīzāk ielikt mājās par saimniekiem, jo tas bij no gaisa nokritis mantojums: pēc zviedru likumiem bēgļa vērtība bij simts dālderu.[442]) Pie šīs pašas politikas turējās trīsdesmit gadu vēlāk ari zviedru valdība savās valsts muižās pēc muižnieku zemes redukcijas, kā to redzam no karaliskā vietnieka instrukcijas 1691. g.: „Nav pielaižams, ka kunga ciemati tiek pārāk apgrūtināti ar laudīm, vienalga, vai tie ir paša saimnieka bērni un saime, vai ari iebūvieši un valinieki, jo šie laudis paši apēd gada ražu un ciemati ieslīgst parādos. Tāpēc, veicinot postā pamesto atmatu kulturu, jāspiež veseli iebūvieši un valinieki vai nu palikt par saimniekiem — ja tiem ir vajadzīgais inventars un iedzīve — vai ari līgt pie saimniekiem par kalpiem."[443]) Kā redzams, valdība centās pēc iespējas samazināt iebūviešu un valinieku šķiru, daļu no tiem ieceļot saimniekos, bet otru daļu pārvēršot kalpos.

Kā jau aizrādījām, 1690. g. kadastris nedod nekādas ziņas par saimnieka saimes socialo sastāvu; tāpēc ari pagaidām nevaram sniegt drošus statistiskus datus par kalpu un kalpoņu skaitu zviedru laikos. Tomēr par atsevišķām draudzēm un pagastiem šīs ziņas sakrājuši uzcītīgi muižkungi, mācītāji un zemes revidenti. Lai gan šiem skaitļiem nav liela pierādoša spēka un tos nevar vispārināt, tomēr ir no zināma svara dabūt jēdzienu kaut ari tikai par dažu pagastu saimnieku saimes sastāvu.

Strīķu pagasta iedzīvotāji 1685. g.[444])

Ciemati	Saimnieka saime							Līgta saime			Iebūvieši				
	Viri	Sievas	Brāļi	Māsas	Dēli	Meitas	Kopā	Audzēknes	Puiši	Kalpones	Viri	Sievas	Dēli	Meitas	Kopā
Tūte . .	2	3	2	—	—	4	11	—	—	1	—	—	—	—	1
Lole . .	3	3	—	—	—	3	9	—	1	—	—	—	—	—	1
Krīpēns .	3	3	—	—	3	4	13	—	—	—	2	2	2	3	9
Kurmis .	3	3	—	1	2	—	9	1	—	1	—	—	—	—	2
Cālis . .	1	2	—	—	1	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—
Lauris .	2	2	—	—	4	5	13	—	—	1	—	—	—	—	1
Kanders .	1	1	—	—	3	3	8	—	—	—	—	—	—	—	—
Sīlis . .	1	1	—	—	—	2	4	—	—	—	2	1	1	1	5
Upīts .	1	1	—	—	3	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—
							79		5			14			19

[441]) Turpat, 21.—22., § 3—4.

[442]) Turpat, 25. § 16. A. Transehe-Roseneck, Gutsherr und Bauer in Livland im 17 und 18 Jh., 73.—74. Strassburg, 1890.

[443]) Ges. II. 1232. § 15.

[444]) VA., Strickenhoff nr. 61.

Redzam, ka Strīķu pagastā uz 79 saimnieku ģimenes locekļiem bij tikai 1 puisis, 3 kalpones un viena audzēkne; kopā 5 cilvēki. Ari iebūvieši bij tikai divās mājās no deviņām. Tā kā minētais pagasts ir ļoti mazs, tad kontroles dēļ ņemsim veselu draudzi ar 94 mājām gadusimteņa ceturksni vēlāk, zviedru laikiem beidzoties:

Jaunpiebalgas draudzes iedzīvotāji 1710.—11. g.[445])

Ļaužu šķiras		Dzīvoja 1710. g.	Nomira ar mēri 1711. g.
1. Saimnieki:	vīri	245	29
	sievas	262	43
	dēli	82	12
	meitas	52	11
	mazi bērni . . .	324	92
		965	187
2. Kalpi:	puiši	70	10
	meitas	76	14
		146	24
3. Iebūvieši:	vīri	16	3
	sievas	21	3
	bērni	5	2
		42	8
	Kopā . . .	1153	219

Pārrēķinot šos skaitļus procentēs, dabūjam, ka saimnieku šķiras ļaužu bij 83,7%, kalpu — 12,6% un iebūviešu — 3,7%. Visā visumā, algots darba spēks zviedru laikos vēl nespēlēja noteicošo lomu un lauku proletariata skaits, samērā ar saimniekiem, bij 5—6 reizes mazāks. Zviedru valdība, cenzdamās visos sīkumos nokārtot savas „maizes klēts" — Vidzemes ekonomiskās attiecības, 1686. g. izdeva ari stingrus noteikumus par algoto darba spēku, nosakot kalpu maksimumu katrā ciematā. Vesela, trīs ceturtdaļas un divtrešdaļas arkla saimnieks drīkstēja turēt ne vairāk par diviem kalpiem un vienu pusaudzi no 15—20 g., pusarklinieks — kalpu, pusaudzi un iebūvieti, bet ceturkšņa mājas saimnieks tikai vienu kalpu.[446]) Tas bij darīts fiskalos nolūkos, lai pārāk apļaužoti zemnieku ciemati neapēstu paši savu gada ražu. No otras puses, šie noteikumi izdoti aiz kalpu trūkuma, jo tie bijuši grūti dabūjami un „nav atsveŗami ne ar kādu algu"!

Pie saimnieka par kalpu bij jāiestājas katram zemniekam, kuŗa manta bij mazāka par trim mārkām.[447]) Šādus ļaudis dokumentos sauc

[445]) VBA., Pebalg-Neuhof.

[446]) LLO., 440.—441. lp., § 2.

[447]) A. Aethe, Ursprung und Lage der Landarbeiter in Livland, 35. Tübingen, 1909.

par kalpiem, dienestniekiem un ķerļiem. Dienesta līgums bij spēkā, ja kalps bij saņēmis rokas naudu vai ari faktiski jau bij pārgājis saimnieka maizē. Pretējā gadījumā kalpu sodīja ar gada algu, kuŗu viņam vajadzēja atstrādāt pie saimnieka. Kalpam bij jānolīgst jau sešas nedēļas pirms Miķeļiem un jāstājas darbā astoņas dienas pēc Miķeļiem,[448]) kuŗi toreiz ieņēma tagadējo jurģu vietu. Bet ja kalps ir kārtīgi pildījis savus pienākumus un divus mēnešus pēc līguma notecēšanas to uzteicis, tad neviens saimnieks to nevar piespiest ilgāk kalpot.[449]) Tā tad pretstatā pie sava ciemata saistītam saimniekam kalps varēja diezgan brīvi pārvietoties no vienas vietas uz otru.

Pēc 1686. g. noteikumiem kalps ar saimnieku brīvi vienojās par algas un rokas naudas lielumu. Bij gan paredzēts ari šīs attiecības vēlāk noteikt ar īpašu likumu, bet tāds nav izdots.[450]) Citādi tas bij ar Rīgas pilsētas zemēm, kur vismaz 1638. g. zemes tiesa nosprieda kalpa algas lielumu: pelēkas vadmalas svārki, divi pakulu un viens linu krekls, pāris vadmalas un pāris linu bikšu, pāris vilnas un divi pāŗi linu zeķu, pāris kurpju un pastalas, cik plīst; 3 pāŗi cimdu un ik pa diviem gadiem vienu kažoku, ziemas un vasaras cepures, 12 grašus gadā jostai un skaidrā naudā 15 mārkas. Šo taksi piesūtīja visiem muižkungiem un nolasīja baznīcās no kanceles.[451])

Apskatījuši trīs galvenās pagasta iedzīvotāju šķiras — saimniekus, iebūviešus un kalpus, iztirzāsim viņu pienākumus pret muižu, valsti un baznīcu, paturot vienmēr vērā, ka pagasts bij galvenā kārtā nodokļu maksātāju un klaušu gaitinieku administrativā vienība. Sāksim ar nodokļiem. Tā bij realo zemes nodokļu sistema, kuŗa centās sasniegt divus dažādus mērķus — tīri fiskalos un socialpolitiskos: dot valstij ienākumus un aizsargāt saimniekus no kroņa muižu rentnieku patvaļībām un patvarībām. Nav mūsu apcerējuma uzdevums novērtēt un iztirzāt šīs lielās agrarreformas sasniegumus un sekas. Bet ar viņas principiem jāiepazīstas, ja gribam saprast toreizējo nodokļu uzbūvi.

Ieskaitījusi $^5/_6$ Vidzemes muižu un ciematu valsts zemju fondā, zviedŗu valdība ar 6. junija 1687. g. likumu tās atdeva viņu agrākiem īpašniekiem mūža nomā,[452]) pie kam tiem vēl atlaida trešdaļu nomas pret pienākumu ik no 15 arkliem stādīt kronim vienu apbruņotu kaŗavīru jātnieku. Lai zinātu, cik katrai kroņa muižai jāmaksā rentes un lai mūža nomnieki to nevarētu novelt no sevis un pārcelt uz zemniekiem, tad vaja-

[448]) LLo., 442., § 4.
[449]) Turpat, 445., § 6.
[450]) LLO., 446., § 7.
[451]) RPA., IV. E. 5., 17. lp.
[452]) LLO., 592. lp.

dzēja visu nodokļiem un klaušām apgrūtināto pagastu zemi pārmērīt un novērtēt. Šais nolūkos izdeva 1687. g. 7. februaŗa instrukciju un 1688. g. 30. janvaŗa memorialu, kas noteica, kā dažādās zemēs un nevienādos saimnieciskos apstākļos tikt pie vienādas nodokļu vienības. To sauca par ārklu nolīdzināšanu.[453]) Lai to sasniegtu, visu zemes revizijas darbu sadalīja trīs daļās: 1) izpētīja zemnieku pienākumus, 2) noteica viņu tiesības un 3) izlīdzināja pienākumus ar tiesībām.

Savam aprēķinam par pamatu revidenti ņēma zemnieku līdzšinējos pienākumus — nodokļus un klaušas, kuŗu saraksti saucās vaku grāmatas. Lai dabūtu visu pienākumu kopvērtību naudā, tos pārrēķināja zviedŗu sidraba dālderos pēc valdības izdotās cenu tabeles,[454]) pie kam klaušu vērtība bij noteikta nesamērīgi zema, salīdzinot ar nodokļiem graudā: kamēr rudzu pūrs skaitījās pusdālderŗa jeb 45 grašu vērts, tikmēr klaušu zirdzinieka dienu aprēķināja par 4, bet kājinieka par 3 grašiem. Ja zemnieks vienu dālderi no saviem pienākumiem dzēsa ar labības beriem vai naudā, tad šis dālderis bij līdzīgs diviem pūriem rudzu. Ja turpretim viņam šo pašu dālderi vajadzēja atkalpot ar darbu, tad tas patiesībā bij vērts $4^2/_7$ pūrus rudzu, kā to pierādījis vācu pētnieks T. Grasis.[455]) Likums nenoteica, kādā samērā jābūt klaušām pret naturaliem nodokļiem. Tāpēc stingri turoties pie likuma burta, kroņa muižu rentnieki varēja pēc sava ieskata samazināt nobeŗamās zemnieku labības tiesu, lai tās vērtību iekasētu ar divreiz lētāk notaksēto zemnieku darbu. Lai zemniekus ari šai ziņā pasargātu no patvarībām, Kārlis XI. ar savu 1696. g. 21. marta reglamentu aizpildīja agrākās likumdošanas robus, noteikdams, ka neviens muižu nomnieks nedrīkst no saviem saimniekiem prasīt vairāk darba dienu, nekā tas nolikts zemes revidentu sastādītās vaku grāmatās, kuŗu noraksts izsniedzams ari katram ciematam. Ja plaujas laikā muižai būtu vajadzīgi talcinieki, tad šādas ārkārtējas darba dienas atrēķināmas no kārtējām klaušām. Pretējā gadījumā nomnieks sodāms ar diviem dālderiem par katru nelikumīgu zirdzinieka dienu un ar vienu dālderi par kājinieka dienu.[456]) Šis sods pirmā gadījumā bij 45 ($2\times90:4$) un otrā 30 ($1\times90:3$) reiz lielāks par zemnieku darba dienas vērtību pēc valdības takses, kas pierāda, cik tā bij zema un nepareiza. Tur bij salīdzinātas pilnīgi nesalīdzināmas ekonomiskas vērtības: lai zemnieks ar savu zirgu atkalpotu vienu dālderi, viņam bij jāstrādā muižā $22^1/_2$ dienas, bet ar kunga piekrišanu viņš to pašu dālderi varēja dzēst ar diviem

[453]) Ges., II. 1249. § 10: „Haacken-Egalisirung".
[454]) Ges., II. 1289.
[455]) A. Tobien, Die Agrargesetzgebung Livlands im 19. Jh., I. 63. Berlin, 1899.
[456]) Ges., II. 1211. § 2—4.

žāvētiem lašiem vai diviem podiem līdaku.[457]) Ja pēc valdības cenu tabeles pārrēķināja kāda saimnieka nodokļus un klaušas un viņu kopvērtība izrādījās 60 dālderi, tad tādu ciematu skaitīja par vienu arklu.

Šim zemnieku saimniecības debetam stādīja pretim viņa kreditu — viņa tiesības lietot valsts zemi. Šais nolūkos visu aramzemi pārmērīja zviedru mucvietās, kuras lielums ir pushektara. Pēc tam novērtēja zemes labumu, vispirms to sadalot „maizes zemē“[458]) — Mistacker jeb tīrumā — Reinacker un „meža zemē“ — Buschland jeb līdumā — Rodung. Katru no abām zemes kategorijām savukārt iedalīja četrās šķirmēs pēc zemes īpašībām un ražīguma, pie kam pirmā labuma maizes zemi novērtēja divreiz augstāk par ceturtā labuma tīrumu un trīsreiz augstāk par pirmās šķiras līdumu. Zemnieka kredita lielums un viņa tiesību apmērs skaitījās par noteiktu, ja bij zināms, cik viņa ciematā ir mucvietu tīrumu un līdumu katrā labuma šķirā.[459])

Atlika trešais uzdevums — izlīdzināt zemnieka pienākumus un tiesības, uzstādīt viņa kredita un debeta bilanci. Ja pilnam vīram bij pienākums dot gadā nodokļus un klaušas par 60 dālderiem, tad viņam ari deva tiesības lietot zemi par 1000 dālderiem, kuŗi — rēķinot par 6% — ari deva tīru ienākumu 60 dālderus. Šo aprēķinu apstiprina Katrinas II. 1784. g. plakats, kuŗā lasām: „Zviedru Laikos tappe Arklis par 1000 Dāleriem un viņņa Augļi jeb intresses, par 60 Dāleriem skaitīti, tas irr: mēs essam to Zemnieku-darbu un Tiesu pēc Augstas Kroņa-Nospriešanas no tāda Zemmes-gabbala par 60 Dāleriem turrējuši un no tā vienu Zemmes-arkli nolikuši.“

Lai noteiktu kāda ciemata vērtību, ņēma par pamatu pirmās šķiras tīruma zemes ienesību no vienas mucvietas vidējā ražas gadā. Pie tam uzstādīja šādu tezi: agrāko laiku piedzīvojumi mācot, ka viena mucas vieta labas zemes, atvelkot zemnieka nepieciešamo uzturu, ienesot vienu mucu rudzu tīra atlikuma, kuŗš pienākoties muižai kā likumīga peļņas tiesa jeb rente par zemniekiem lietošanā nodoto zemi.[460]) Ja nu pirmās šķiras tīrums ienesa no mucas vietas 1 mucu rudzu, tad pārējo trīs tīruma kategoriju ienākumu likums noteica samērīgi mazāku ($^5/_6$, $^2/_3$, $^1/_2$ mucas), kas veselos skaitļos dod šādu zemes ienesības samēru: 6 : 5 : 4 : 3. Tā kā vienas mucas jeb divu pūru rudzu oficiālā cena bij viens zviedru dālderis, tad līdz ar to pirmās šķiras tīruma zemes taksacijas vērtība jeb tīrais ienākums bij ari viens dālde-

[457]) A. Tobins augšā citetā darbā (63. lp.) aiz pārskatīšanās runā tikai par 2 līdakām, kas ir nepareizi.

[458]) Salomo Gubertis, Stratagema Oeconomicum oder Akker Student, 102. Riga, 1688.

[459]) Agthe, Ursprung und Lage der Landarbeiter, 30.

[460]) Ges., II. 1247. § 2. 1687. g. 7. febr. instrukcija.

ris. Lai atvieglotu aprēķinu, Kārlis XI. ar 1687. g. 9. novembŗa rīkojumu noteica,[461]) ka 60 šādi dālderi sastāda zemes arklu, kuŗš nebij nekāds platības mērs, bet gan zemes tīrā ienākuma vienība. Tā radās slavenie zviedŗu dālderi, kuŗi vēl krievu laikos bij visas zemes nodokļu sistemas pamats. Bet nav jāaizmirst, ka ne arkls, ne dālderis neizteica zemes tīrā ienākuma un zemnieku klaušu faktisko vērtību,[462]) jo — kā redzēsim — tas pamatojas uz diezgan patvaļīgām cenu tabelēm un iedomātu zemes tīrienākumu. To saprata jau zviedŗu laikos, jo zemes mērnieku taksacijas tabelēs lasām, ka „dālderis nav vis nauda, bet... pieņemts nosaukums".

Iepazinušies ar 17. g. s. lielās nodokļu reformas principiem, pāriesim pie atsevišķiem pagasta zemes nodokļiem, sadalot tos trīs galvenās grupās: muižas, valsts un baznīcas.

A. Švābe.

(Turpmāk vēl.)

[461]) Jannau, Geschichte der Sklaverey, 265. lp. (1786. g.).
[462]) Agthe, Ursprung und Lage der Landarbeiter, 32.

Ministru kabineta likumdošanas darbība Latvijas praksē.

(Beigas.)

Ministru kabineta rīkojumi tanī laikā, kad viņi visvairāk tika izdoti, bij izsaukti no pašas dzīves, no apstākļiem, kas toreiz valdīja, un šo apstākļu iezīmes manāmas visos rīkojumos. Šo rīkojumu īpatnības, tā tad, izprotamas vienīgi sakarā ar apstākļiem, kādos tie radīti. Pie šo īpatnību noskaidrošanas mēs tagad ari pārejam, apskatot papriekšu viņu negatīvās un tad — pozitivās īpašības.

A. **Rīkojumu negatīvās īpašības.** Mēs jau sacijām, ka jo gausāk darbojas pati likumdevēja iestāde, jeb jo vairāk viņa darbiem apkrauta, jo plašākai jātop ministru kabineta likumdošanas funkcijai. Pie tam viņas eksistences attaisnojums taisni iekš tā pastāv, ka to, ko nepārspēj likumdevēja iestāde sava aparata smaguma dēļ izdot, sesiju starplaikā veic kabinets. Šīs „ātrās likumdošanas" priekšnoteikums ir s t e i g a, kuŗai divi cēloņi: 1) ministru kabineta likumdošanas „ātrais raksturs", pie kuŗa viņa vispār atrod ari savu pamatojumu, un 2) pati kabineta uzbūve un viņa darba paņēmieni, salīdzinot ar likumdevēju iestādi. Liels vairums no rīkojumiem tika izdots pašā sesijas priekšvakarā — lai tik pagūtu to izdot priekš parlamenta sanākšanas. Maz tad piegriež vērības likuma uzbūvei un no šejienes izriet tad visi tie trūkumi, par kuŗiem mums būs runa zemāk.

Lai raksturotu šo steigu, aizrādīsim, ka:

1) starplaikā starp II. un III. S. S. sesijām izdoti 23 rīkojumi, no kuŗiem tikai 6 starplaika pirmajā pusē un 17 — otrajā;

2) no 63 rīkojumiem, kas izdoti starp III. un IV. S. S. sesijām, puse — veseli 32 — izdoti pēdējā nedēļā priekš sesijas sākšanās, kurpretī viss starplaiks vilkās 13 nedēļas;

3) starp IV. un V. S. S. sesijām izdoti 16. julija 1919. g. likuma kārtībā 53, no tiem pēdējā nedēļā priekš sesijas — 33; starplaiks — gandrīz 5 nedēļas;

4) īsi pirms Saeimas sākšanās vienā pašā dienā — 26. oktobrī 1922. tiek izdoti 26 rīkojumi 16. julija 1919. g. likuma kārtībā. Vispār — pēdējā mēnesī priekš konstitucijas spēkā stāšanās tādi rīkojumi tiek izdoti ļoti lielā vairumā;

5) tas pats vēl tagad: starplaiks starp Saeimas II. un III. sesijām — 10 nedēļas, izdoti 26 rīkojumi, no tiem puse — 12 — pēdējā nedēļā priekš Saeimas sanākšanas.

Visi šie fakti pietiekošā mērā skaidri norāda uz noteiktu tendenci rīkojumu izdošanas procesā: vienmēr viņu skaits sesiju priekšvakaros nesamērīgi aug. Tam cēlonis meklējams kanclejas darba īpatnībā: rīkojumi taču tiek sagatavoti ministriju kanclejās, kur, kā jau visās kanclejās, viņu izstrādāšana tiek atlikta uz beidzamo brīdi, un tad viņi steigā tiek izvesti caur kabinetu. Ka tas tiešām tā, to mums rādīs tā acīs krītošā p a v i r š ī b a, kuŗa ministru kabineta rīkojumiem ir vairāk vai mazāk raksturīga un kuŗu mēs tādos apmēros likumdevējas iestādes aktos nesastopam. Lūk, fakti:

1. Kad 16. julijā 1920. g. Satversmes Sapulce apspriež likumu par zīmognodokli, tad noskaidrojas, ka par zīmognodokli pastāv pavisam 6 atsevišķi ministru kabineta rīkojumi un vēl krievu likums. Katrs no šiem rīkojumiem izdots tik kā palliativs, 2 jau atcelti, viens nemaz nav celts priekšā Satversmes Sapulcei. Satversmes Sapulce beidzot visu šo rīkojumu materialus apvienoja vienkopus, radīdama tādā ceļā sistematiski uzbūvētu likumu.

2. Ja mēs palūkojamies to rīkojumu sarakstā, kas izdoti vienā no priekšsesijas „rekorddienām" — 16. IX. 1921. g. — tad tur 15 citu 16. VII. 1919. g. likuma kārtībā izdotu rīkojumu starpā mēs sastopam ari kļūmīgo rīkojumu par valsts krāj- un kreditbankas ierēdņu atalgošanu, kuŗš gadu vēlāk darīja lielas galvas sāpes valsts kontrolei.

3. 11. VIII. 1920. g. Satversmes Sapulces referents atzīst 9. VIII. un 22. XII. 1919. izdotos tirdzniecības-rūpniecības nodokļa papildinājumus par tik pavirši izstrādātiem, „ka tie nevar tikt uzskatīti par nopietni domātu likumdošanas aktu"; tāpat 13. VIII. 1920. sēdē tiek par „pilnīgi negatavu" atzīts 19. IX. 1919. rīkojums par akcizi uz naftas produktiem.

4. Visiem pirmā posma rīkojumiem raksturīgā pazīme ir tā, ka elementarās likumdošanas prasības tur palikušas neievērotas. Tā, izdodot jaunu rīkojumu, ministru kabinets netura par vajadzīgu atzīmēt, kādi pastāvējuši likumu panti tiek ar rīkojumu atcelti. Tādi ir, piem. — 20. IV. 1920. g. rīkojums par sērkociņu akcizi un 19. IV. 1920. — par nodokli uz raugu. Par pēdējo Satversmes Sapulce vispār izteicās, ka tam „diletantisma iespaids" un, to apskatot, pieņēma pārejas formulu, kuŗa izteic vēlamību, lai uz priekšu ministru kabinets uzskaitītu rīkojumā veco likumu atvietotos pantus.

Šie piemēri pietiekoši raksturo „ātrās likumdošanas" trūkumus pēc būtības; citas, formalās, viņas ēnas puses, mēs aplūkosim vēlāk, bet tagad piegriezīsimies vienai parādībai, kuŗa izriet no paviršības un kuŗas pirm-

cēlonis ir tā pati steiga. Tā būtu rīkojumu biežā pārgrozīšana un atcelšana. Tikko rīkojumu sāk dzīvē pielietot, viņš izrādās par dzīvei nepiemērotu un visas iespējamības neparedzošu; pirmā gadījumā tiek pirmā sesiju starplaikā sakombinēti „pārgrozījumi pie rīkojuma par...", otrā — jau pēc pāris dienām tiek radīts „papildinājums pie rīkojuma". Tiesa, ir gadījumi, kur biežo grozīšanu var attaisnot ar saimnieciskās dzīves prasībām — piem., pie nodevu paaugstināšanas sakarā ar dzīves dārdzības pieaugšanu. Taču, tādu gadījumu ir mazākums. Daudz biežāk izskaidrojums meklējams rīkojumu sastādītāju paviršībā. Lai pārliecinātos, ka tas tiešām tā, aplūkosim dažus rīkojumus:

1. 27. III. 1919. rīkojums par kaŗa zaudējumu komisijām grozīts 30. VIII. 1921., 14. I. 1922. un 2. X. 1923.

2. 17. IX. 1921. izdots rīkojums apr zvērinātiem mērniekiem, 5. I. 1922. nāk jauns rīkojums par zvērinātiem mērniekiem, bet 8. VI. 1922. jauns rīkojums „atceļ šai gadā publicētos", lai gan šis trešais rīkojums daudz no otrā neatšķiras. Visfamozākais teit ir, tomēr, ne pati drudžainā rīkojumu rakstīšana, bet tas, ka tas rīkojums, kuŗš „atceļ visus šai gadā publicētos" ir parastais pārvaldes kārtībā izdots rīkojums. Un ar viņu tiek atcelts 16. VII. 1919. likuma kārtībā izdotais!

3. Tas pats citās ministrijās. Noteikumi par nekustāma īpašuma atsavināšanu, izdoti 9. IX. 1919., grozīti 25. VII. 1921. un 5. I. 1922., beidzot vēlreiz 7. IX 1922. Noteikumi par valsts aizdevumu atmaksu grozīti 11. VIII. 1921., 14. IX. 1921., 7. IX. 1922. Vairākkārt grozīti noteikumi par valsts pārvaldes lietu tiesāšanas kārtību, uz ko saimnieciskas dabas pārgrozības gan vismazāk varēja atstāt iespaidu.

4. Saimnieciskos resoros biežā rīkojumu grozīšana visvairāk praktizēta un ļaunāko iespaidu atstāja uz nodokļu sistemu. Tā, akcizes nodoklis uz vīnu līdz 19. VII. 1921. grozīts 5 reizes; tad, saskaņā ar Satversmes Sapulces izteikto vēlēšanos likmes padarītas neatkarīgas no valutas svārstībām un tomēr pēc 3 mēnešiem no jauna grozītas, tā kā, kad beidzot 16. XII. 1921. likmes nāca Satversmes Sapulces apspriešanā, viņas izstrādātais likums bij 9. pēc kārtas likumdošanas akts par vienu un to pašu jautājumu.

5. Samērā daudz retāk nāk priekšā gadījumi, kur rīkojumu izdošana bijusi pamatota un kur grozīšanu nevar uzskatīt par grēku, bet par nepieciešamu vecā likuma novecošanās dēļ. Tāds būtu 13. VIII. 1920. Satv. Sapulces pieņemtais likums par spekulacijas apkaŗošanu, 16. VII. 1919. likuma kārtā grozīts 2 reizes: 14. VII. 1921. un 17. IX. 1921.

Šķiet, šie piemēri, kuŗu skaitu varētu vēl stipri palielināt, noteikti rāda, ka biežā rīkojumu grozīšana un atcelšana ir raksturīga ministru kabineta likumdošanas paņēmieniem. Cik saimnieciskai dzīvei šī grozī-

šana nevēlama, par to mums bij jau izdevība aizrādīt arī citā sakarībā. Parlamenta likumdošanas darbība ir lēna, ar vairāk lasījumiem, debatēm etc. Ministru kabineta — ātra, bieži nepārdomāta. Sekas — rīkojumu atcelšanas nepieciešamība. Visi līdz šim apskatītie šīs likumdošanas trūkumi ir tiešas sekas no steigas, kādā tie tiek izdoti.

Ar to mēs arī nobeigsim ministru kabineta rīkojumu trūkumu apskatu pēc būtības; kā redzam, viņu pirmcēlonis ir meklējams: 1) šī organa dabā (izpildvara) un 2) viņam raksturīgos darba paņēmienos. Tagad piegriezīsimies ministru kabineta likumdošanas formaliem trūkumiem.

F o r m a l i e t r ū k u m i. Par formalās puses svarīgo nozīmi likumos nevar divu domu būt, un mēs ievadā jau aizrādījām, cik lielus apgrūtinājumus vēlākiem likuma pielietotājiem rada likumdevēja paviršība šai ziņā. Mūsu gadījumā arī kodifikatoru darba ēnas puses pa daļai izskaidrojamas ar likumdevēju darba trūkumiem. Varētu domāt, ka kabinetā, kur vienmēr kā locekļi bijuši vairāki juristi, tiktu gan griezta uzmanība arī uz rīkojumu izveidošanu formalā ziņā. Tomēr, tas tā nav un Latvijas ministru kabineta pirmā laikmeta (1918.—1921. g. g.) rīkojumi formalā ziņā stāv ļoti zemu. Par trūkumu novēršanu šai ziņā sāka gādāt tik pārs gadu atpakaļ. Tā tad, 4 gadi bij vajadzīgi, lai ministru kabinets pierastu ietilpināt savas domas likumdevēja darbam pieklājīgā formā.

P i e m ē r i: 1. Apgādības ministrijas 1918. gada 14. XII. publicētā rīkojumā par pārtikas rekvizēšanu karaspēkam nav neviena paraksta, nedz datuma, nedz izdošanas vietas.

2. Valsts kontrole izdevusi 1921. g. rīkojumu 16. VII. 1919. likuma kārtībā par dienas maksu dienesta komandējumos, atzīmējuši mēnesi un gadu, bet mēneša dienas nav uzrādījusi, tā kā arī krājumā rīkojums iekļuvis ar atzīmi „janv. 1921. g.“ Teikums, kas rīkojumā sastopams — ka „viņš stājas spēkā ar izsludināšanas dienu“ — taču nevarēja būt par kavēkli izdošanas datuma atzīmēšanai, jo uz šādā veidā nodrukātu rīkojumu apgrūtinoši ir atsaukties.

3. Rīkojumos terminoloģija — visraibākā. Bez tiem dažiem nosaukumiem, kuŗus mēs jau ievadā pievedām, kuŗus lieto „rīkojuma“ vietā, vēl atzīmējams 9. VIII. 1919. rīkojums par valsts kases zīmju izlaišanu, kuŗš nosaukts vienkārši par „likumu“; tai pašā dienā izdoti vēl divi rīkojumi, kuŗi nosaukti par „pagaidlikumiem“, bet 3 dienas vēlāk tiek atkal izdoti „rīkojumi“. Visi 26 T. P. 15. VIII. 1919. ienestie akti nosaukti par „likumprojektiem“, kaut gan visi tie, izņemot varbūt tikai 2, ir rīkojumi. 1923. g. visi trūkumi šiai ziņā ir novērsti un „V. V.“ publicējamie rīkojumu saraksti ir viegli pārskatāmi.

4. Kļūdas, kas rīkojumos sastopamas, un kuŗu likumdošanas aktos gan nedrīkstētu būt, pa daļai izskaidrojamas gan ar spiestuves vainu.

Viņas līdz 1922. g. nāk priekšā samērā bieži, piem. — 1) 14. I. 1922. papildinājumā pie alkoholu saturošu vielu ražotavu saraksta, 13. I. 1922. pārgrozījumā noteikumos par valsts pārvaldes lietu tiesāšanas kārtību, 3) 31. VIII. 1922. noteikumos par iesaukšanu, 4) 1921. g. sākumā kādā rīkojumā „padēls" vietā lietots vārds „pameita", 5) 11. VIII. 1922. rīkojums atceļ 20 dienas vēlāk izdotu rīkojumu no 31. datuma tai pašā mēnesī! etc.

Ar šiem piemēriem pietiks, lai raksturotu ministru kabineta rīkojumos sastopamos formalos trūkumus. Kā redzams, viņi ir visu iespējamo veidu, sākot no apgrēcības pret tiesību zinātnes pamatprincipiem un beidzot ar vienkāršu pārskatīšanos.

Ar to pašu ministru kabineta rīkojumu negatīvās īpašības būtu noskaidrotas. Vai visu viņu esamība var tikt attaisnota ar tiem apstākļiem, kādos valdībai nācās darboties? Mums šķiet, ka ne. Uzrādītās paviršības attiecas uz laikmetu, kad nebij ne revolucijas, ne kara. Asā pilsoņkara laikmetā izdoti tikai 3 no pieminētiem rīkojumiem; tai mēneša ilgā laika sprīdī, kad Bermondts stāvēja uz pretējā Daugavas krasta, izdoti pavisam (ieskaitot ari parastos rīkojumus) tikai 6 rīkojumi. Likumdošanas darbs šinī posmā, tā tad, bijis niecīgs. No mums apskatītie rīkojumi, turpretī, attiecas uz laikmetu, kuŗu var nosaukt par „pārejas laikmetu", bet kuŗš nav kāds izņēmums no tiem pārejas laikmetiem, kādus pārdzīvojušas citu valstu pagaidvaldības.

Daudz pamatotāks būtu aizrādījums, ka pirmiem kabinetiem trūka piedzīvojumu šinī laukā; šis iebildums nav bez pamata, kaut gan viņš ari nav spējīgs attaisnot tos daudzos formalo trūkumu gadījumus, kuŗus katram juristam būtu jāredz, kaut ari tam nebūtu prasmes valsts pārvaldīšanas darbā. Viss teiktais, saprotams, attiecināms tikai uz otro trūkumu grupu; pirmajā nekas nebūtu grozāms, jo tie izriet no ministru kabineta paša dabas.

Bet neba nu ministru kabinetam tikai ļaunas īpašības vien ir likumdošanas laukā. Ja mēs te tikdaudz ēnas puses viņa darbībā uzrādījām, tad pēc tām būtu aplami spriest par viņa darbību vispār. Tikai kritikas uzdevums vispirms ir uztvert negatīvās puses. Vērtēt to likumdošanas darbu, ko darījis ministru kabinets, var tikai, salīdzinot šī darba pozitivos augļus ar negativiem. Tamdēļ jānoskaidro darba pozitivās īpašības. To tagad darīsim.

B. **Rīkojumu pozitivās īpašības.** Katrai medāļai divas puses. Tie pirmcēloņi, kas izsauc no mums apskatītās rīkojumu nevēlamās īpašības, tie paši, no otras puses, ir par iemeslu pozitivām parādībām. Steiga, kas, no vienas puses, ved pie paviršas likumu izstrādāšanas, no otras puses, noder par faktoru, kuŗš tautu dzīvē pārvērtību laikmetos spēlē

lielu lomu. Šais laikmetos ātra reaģēšana uz dažām sadzīves parādībām ir no liela svara; sarežģītam parlamenta aparatam tas nav pa spēkam un ministru kabineta likumdošanas akti tādos gadījumos ir vienīgais līdzeklis, kā glābt stāvokli. No Latvijas prakses pievedīsim dažus raksturīgākos gadījumus, kas šo tezi apstiprinātu.

1. 1. IV. 1919. izdoti noteikumi par ārzemju pasēm, kuŗi vēlāk pārstrādātā veidā pieņemti no T. P. 6. X. 1919. Šis likums pastāvēja līdz 1922. g. beigām, kad sākās stichiska baptistu izceļošanas kustība uz Braziliju. Bij nepieciešama ātra valsts iejaukšanās šinī lietā; asprātīgākais likums, ko teit varētu dot parlamenta debates, nelīdzētu, ja viņš nāktu par vēlu. Tamdēļ starpsesiju likumdošanas kārtībā ministru kabinets 31. X. 1922. grozīja pastāvējušo likumu par ārzemju pasēm un tā glāba situaciju. Mūsu dienās gan jau atcelti ari šie noteikumi un izdoti jauni 4. X. 1923.

2. Vēl vairāk tāda veikla reaģēšana un ātra ieroču maiņa jaunā stāvoklī vajadzīga kaŗa un revoluciju laikmetos. Valdībai tur sevišķi ātri jāmāk izprast spēku samēru maiņa, sakarā ar to mainot ari savu taktiku. Kā piemērs tādai maiņai, uz kuŗu daudzgalvainais parlaments nespējīgs, noder mobilizacijas rīkojumu saturu evolucija sakarā ar frontes pārsviešanos. Tā, 21. XII. 1918. rīkojumā par mobilizaciju ir teikums: „necelt ierunas pret mobilizaciju", nākošajos no mobilizacijas atrāvušiemies un dezertieru slēpējiem tiek draudēts ar 2 gadu cietuma sodu, bet 17. II. 1919. uz Liepāju padzītā pagaidvaldība rīkojumā kā sankciju liek nāves sodu. Parlaments uz tik ašu evoluciju, kur divos mēnešos no Kerenska pierunāšanas metodēm nonāk pie nāves soda, — ir nespējīgs.

3. Ar rīkojumiem ministru kabinets var mēģināt sasniegt tīri fiskālus mērķus, kuŗu realizēšana tam šķiet ļoti nepieciešama. Tā, kad 21. gadā noskaidrojās, ka viens no finansu ministrijas budžeta posteņiem neienesīs tikdaudz, cik bija paredzēts, kabinets 23. VIII. 1921. izdeva rīkojumu par akcizes paaugstināšanu uz čaulītēm, sērkociņiem etc. Ar šo rīkojumu kabinets atcēla trīs Satversmes Sapulces lēmumus. Galu galā mērķis tomēr palika nesasniegts, kā, šo rīkojumu Satversmes Sapulce 10. II. 1922. sēdē apspriežot, konstatēja: tika par jaunu izteikta vēlēšanās, lai saimniecisko dzīvi ar rīkojumiem neregulētu.

4. Praktizēts šis paņēmiens tika vienu laiku ļoti plaši, sevišķi laikmetā pēc pirmās koalicijas sastādīšanas un darīja to ministrs, kam bij piešķirtas sevišķi plašas pilnvaras. Laikmetā starp III. un IV. S. S. sesijām finansu ministrs izdod dažu dienu pa 2—3 rīkojumiem 16. VII. 1919. likuma kārtībā, bet 14. IX. 1921. — pat 8 vienā dienā! Tāda produktivitate kvantitativā ziņā ir parlamentam neiespējama lieta; par šo rīkojumu kvalitati ir cits jautājums un viņu trūkumi tika vairāk reizes apspriesti S. S. Taču

tā kā taisni viņu izlaišanas laikā finansu krize ne tikai nepadziļinājās, bet pat noteikti sāka sašaurināties, tad mums jānāk pie slēdziena: ne tikai politisku, bet ari saimniecisku križu gadījumos likumdošanas funkcija augstākā izpildvaras organa rokās var būt par ļoti noderīgu ieroci, ja tik tas dots lietpratēju rokās.

5. Ka ministru kabineta darbības daba (ātrums) pats par sevi nebūt neizslēdz ari satura un formas ziņā pilnīgu likumu radīšanu, to pierāda daži piemēri:

1) 21. IV. 1920. izdots rīkojums par alkohola pārstrādāšanu. Kad viņš nonāca S. S., tā, gandrīz nemaz to negrozīdama, pieņēma;

2) 14. IV. 1920. izdotais likums par civildienestu pārgrozīts S. S. komisijā tikai tā, ka izmesti 2 panti (41 vietā atstāti 39);

3) ari 2. VII. 1920. valdības izdotais rīkojums par administrativajām tiesām maz grozīts S. S. 22. II. 1921. sēdē;

4) par nopietni izstrādātu uzskatāms ari 28. XII. 1920. izdotais rīkojums par tirdzniecības-rūpniecības nodokli, kurš aptver brošuru no 32 lappusēm.

6. Par pozitiviem uzskatāmi tāļāk visi tie gadījumi, kur ministru kabineta rīkojumi gādā par technisko S. S. lēmumu izvešanu. Tādi ir, piem., 16. IX. 1921. rīkojums par Vidzemes un Kurzemes muinieku kreditbiedrību likvidaciju sakarā ar agrarreformas I. daļas pieņemšanu S. S., 21. IX. 1922. papildinājumi pie agrarreformas likuma etc. Ir gadījumi, kur starpsesiju rīkojumi rada ari gluži jaunus institutus un tiesiskus stāvokļus un nevis pārveido vien jau pastāvošos. Tas tad, kad uz drīzu jautājuma izdabūšanu caur parlamentu nav ko domāt, bet dzīve prasa noteikti kāda instituta radīšanu vai nu no fiskalā, vai no humanitarā viedokļa raugoties. Kā pirmā piemērs varētu noderēt 19. IX. 1922. rīkojums par Latvijas bankas statutiem, kā otrā — 12. I. 1922. noteikumi par sodu nosacītu atlaišanu un 23. VIII. 1923. — par piederības noteikšanu sociali apgādājamiem.

Piemēri, kurus mēs teit pievedām, kā ministru rīkojumu pozitivo īpašību raksturojumus, visi, izņemot vienu, attiecas uz laikmetu priekš konstitucijas spēkā stāšanās. Tā nav nejaušība. Tik svarīgu pozitivu aktu, kā pievestie, mēs 1923. g. kabineta likumdošanā neatradīsim; tas, ka viņa kompetence teit sašaurināta, nav vienīgais iemesls šai parādībai. Neviļus rodas doma, ka pozitivās ministru kabineta likumdošanas īpašības viskrasāk izpaužas dziņu un bangu laikmetos. Kad mēs nonāksim pie vispārēju slēdzienu taisīšanas, tad redzēsim, ka ari sauso skaitļu ailes šo domu tiecas apstiprināt.

Pagaidām mēs apmierināsimies ar to, ka konstatēsim: pozitivās ministru kabineta likumdošanas īpašības pārejas laikmetos ir nenoliedza-

mas; lieki spriest par to, vai šis likumdošanas veids tanīs apstākļos bij vajadzīgs: vēsturiskais apskats mums jau rādīja, ka pati dzīve viņu radījusi; atsevišķo dzīves nozaru regulēšanas apraksts to apstiprināja. Ar visām savām negatīvām īpašībām šis likumdošanas veids toreizējos apstākļos ir attaisnojams. Rodas jautājums — vai to pašu var teikt ari par mūsu dienām? Tur noteiktāko atbildi mums dos skaitļu valoda, statistika par laiku 1918.—1924. g. Bet iekams pie tās pārejam, mums jānoskaidro vēl viens jautājums, lai aina iznāktu pilnīgāka: jautājums par parlamenta un ministru kabineta likumdošanas funkciju savstarpējo iespaidošanos.

Abu organu savstarpēja iespaidošanās. Ja mēs ņemam no S. S. darbības apaļus divus gadus (maijs 1920. — aprilis 1922. g.), tad redzam, ka šai posmā S. S. nodarbojusies ar viņai ienesto 16. VII. 1919. kārtībā izdoto rīkojumu apskatīšanu 33 gadījumos. No tiem par vāji izstrādātiem („diletantiskiem", „galīgi pārstrādājamiem") izrādījušies 7, par labiem — kas pieņemti ar niecīgiem grozījumiem — 4. Lielais vairums, tā tad, ticis pamatīgi pārstrādāts. Vispamatīgāk katrreiz nākas pārstrādāt saimnieciskas dabas rīkojumus. No visa tā mums jānāk pie slēdziena, ka ministru kabinetam piešķirtā likumdošanas funkcija tiek stiprā mērā vēl iespaidota no parlamenta, kolīdz viņa grib pretendēt uz ilgāku laiku pastāvošiem rezultatiem.

Vislielākā gadījumu vairumā ienestie rīkojumi tiek saīsināti. Tāļāk viņi tiek pamatīgi laboti redakcionālā ziņā. Tā, 12. I. 1922. ministru kabineta izdotie noteikumi par elektriskām stacijām tiek 1) saīsināti, 2) skaidrāk izteikti un 3) viņos tiek ienesti pārlabojumi, kuŗus specialisti atzinuši par noderīgākiem: tīri techniskas dabas noteikumi tiek no specialistiem pārdomāti un ielikti ministru kabineta samērā vispārējāka formulējuma vietā.

Ir tomēr gadījumi, kur parlamentam nākas ministru kabineta izstrādātos rīkojumus netikai grozīt, netikai nodot komisijas galīgai pārstrādāšanai, bet pavisam atcelt. Mēs teit nerunājam par tiem saimnieciskās dabas rīkojumiem, kuŗi ātri novecojas; tik ātri, kā tos kabinets nemaz, varbūt, neskaita par vajadzīgu parlamentam iesniegt, kā tas bij, piem., ar pārlabojumiem pie muitas tarifa — par ko mums bij jau runa. Gadās, ka labi domāts kabineta rīkojums nesasniedz ne tikai mērķi, kuŗa sasniegšanai tas radīts, bet dzīvē nes pretējus augļus, vēl vairāk stāvokli sarežģīdams. Tā tas bij ar ministru kabineta rīkojumu, kuŗš aizliedza notariem apstiprināt priekšlīgumus par nekustamu īpašumu pārdošanu. Izrādījās, ka dzīvē pie šī rīkojuma apiešanas ceļas vēl lielāki ļaunumi nekā tie, kuŗu novēršanai rīkojums tika izdots. Tāpēc 11. II. 1921. sēdē S. S. tos atcēla. Tāpat tas bij ar 14. I. 1922. izdotiem noteikumiem par „Zemes Ierīcības Vēstnesi", kuŗus S. S. ari 16. V. 1922. atcēla. Visbiežāk tomēr parlaments

apmierinas ar sporādiski radīto rīkojumu sistematizēšanu, radniecisko apvienošanu un viņu saskaņošanu. No tiem 33 gadījumiem, kuŗus pieminējām, tas darīts:

1) likumā par notaru zīmogiem 11. II. 1921. — ievedot vienādību,

2) 22. I. 1922. — saskaņoti 3 ministru kabineta rīkojumi par nodokļu paaugstināšanu un radīts viens vienīgs saskaņots likums;

3) 16. XII. 1921. — 6 akcizes nodokļu rīkojumu vietā radīts viens likums.

Šie gadījumi rāda, ka ministru kabineta rīkojumiem ir netikai tā pozitivā īpašība, ka viņi noregulējuši dzīves nozares, kuŗās parlaments sava aparata smaguma dēļ nav bijis spējīgs iejaukties; šie rīkojumi, ari kad tie savās atsevišķās daļās nav vairs bijuši dzīei piemēroti, noderējuši jaunsastādamiem likumiem. Ļaunās īpašības, kādas var piemist rīkojumiem, tomēr ne katrreiz tik ātri, kā tas būtu vēlams, parlaments var likvidēt. Pēc konstitucijas ievešanas tas nu vairs tā nav.

5 gadu vēsture rāda, tā tad, ka politiskā ziņā likumdošanas funkcijas daļas nodošana ministru kabineta rokās nav pie bīstamām sekām novedusi. Kā ierocis pret parlamentu 16. VII. 1919. likums nav ticis izlietots. Tie atsevišķie gadījumi, kur rīkojumi gājuši pret parlamenta izteikto gribu, ir savas nozīmes ziņā tik nesvarīgi, ka viņi šo slēdzienu nekādā ziņā grozīt nevar. Tā politiskā ziņā 16. VII. 1919. likums nav par bīstamu izrādījies. Saimnieciskā gan viņš ir nesis ari kaitīgas sekas. Ar 81. konstitucijas pantu pēdējo iespējamība ir ļoti stipri ierobežota, pirmo — formali izslēgta. Kāda nozīme starpsesiju likumdošanai tad varētu būt nākotnē, par to mēs varēsim spriest pēc sekoša maza statistiska pārskata.

Rīkojumu statistika.

Kā jau ievadā aizrādīts, pirmā posma skaitļi nepretendē uz absolutu pilnību; tur par vienīgo avotu, kam uzticēties, varēja noderēt T. P. stenogramas.

1918—1920		T. P. astoņām sesijām pavisam kopsumā	107
1920	43	S. S. I. sesijai	16
1921	65	S. S. II. „	36
1921	41	S. S. III. „	23
1921	96	S. S. IV. „	63
1922	33	S. S. V. „	54
1922	98	S. S. ārkārt. sesijai	95
1922	4	S. I. sesijai	—
1923	16	S. II. „	5
1923	77	S. III. „	26
		Kopā . . .	425

Šī tabele mums rāda, ka sesiju starplaikā izdoto rīkojumu skaits ir vislielākais 1919. un 1922. gados. Plašā likumdošanas tiesības izlietošana no kabineta 1919. gadā no mums tika jau apgaismota. 1920. g. rīkojumu skaits strauji krītās. Tas izskaidrojams ar nomierināšanos politiskā dzīvē un ar to, ka S. S. nav bijis, ko darīt, jo neviens no lieliem likumprojektiem — agrarreformas un satversmes — vēl nebija gatavi, ja, to sastādīšana nebija pat iesākta. Tādos apstākļos S. S. pati varēja reaģēt uz ikdienas parādībām un ministru kabinetam nenācās savas tiesības izlietot. Tiešām, mēs redzam, ka pirmos mēnešos S. S. nodarbojās ar sīku likumu, galvenā kārtā iesniegto rīkojumu, izstrādāšanu un pārstrādāšanu. Ja nākošos 2 gados starpsesiju likumdošana sasniedz savu kulminacijas punktu, tad iemesli tam: 1) cīņa ar 1921. g. finansiēlo krizi un 2) S. S. nevaļa nodarboties ar sīkiem jautājumiem, kad tika apspriestas agrarreforma un Satversme. 1923. g. rīkojumu skaits atkal nokrītās uz 1920. g. līmeni. Būtu tuvredzīgi iemeslu meklēt tam tikai tanī apstāklī, ka 81. satversmes pants kabineta likumdošanu sašaurinājis. Vēsturiskais apskats mums rādīja, ka nav gadījumu, kur ministru kabinets mēģinātu izlietot savas tiesības, ja paredzams, ka parlaments varēs pats drīzumā jautājumu izšķirt; gadījumu ar universitates satversmi, kuŗa nāca S. dienas kārtībā jau 6 mēnešus pēc pieņemšanas ministru kabinetā, par tādu skaitīt nav pamata. Ja tā, tad jākonstatē, ka ari pie divu dažādu plašuma ziņā likumu pastāvēšanas ministru kabineta starpsesiju likumdošanas darbība ir bijusi vienāda — 1920. un 1923. gados. Kad likumdevēja iestāde var nodoties normalam darbam, ministru kabineta likumdošanas funkcijas automatiski sašaurinas. Tas dod mums iespēju taisīt dažus

slēdzienus

un mēģināt mest skatu nākotnē.

1. Kabineta likumdošanas funkcijai ir nozīme pāreju laikmetos, kad viņa nepieciešama un rodas pati no sevis ari bez likuma pamata. Mierīgos laikos viņa sevišķi uzplaukst, ja parlaments pārāk apkrauts darbiem, kas mazās valstīs var notikt tikai organizēšanās stadijā. Plašāku jeb šaurāku pilnvaru piešķiršanai kabinetam pārejas laikā aiz aprādītiem iemesliem nav sevišķas nozīmes, ja kabinets atbildīgs parlamenta priekšā.

2. Atsevišķi ņemot ari saimnieciskā laukā šīs funkcijas pielietošana nav stingri nosakāma pārejas laikmetos: dzīve pedantiski vilktiem norobežojumiem vienalga pārvilktu strīpu. Kabineta likumdošanas funkcijas regulēšana Latvijas praksē veikta apmierinoši no S. S. ari parastā parlamentarā ceļā.

3. Normalos laikos šai funkcijai nozīmes nav. To pierāda: 1) ka viņa atrodama tikai ļoti nedaudzu valstu konstitucijās, un 2) Latvijas prakses norādījumi. 1923. g. 81. panta kārtībā izdoti tikai 31 rīkojums; tai

pašā laikā S. pieņēmusi taisni 100 likumu. Ministru kabineta rīkojumi pagājušā gadā attiecas uz sīkiem jautājumiem, vairums nav lieli un galvenais — tie nav tādi, kas ciestu no tā, ja izdotu ari pārs mēnešu vēlāk. Tas ari saprotami: tās nozares, kur ātra iejaukšanās ir no svara, tās — ir izņemtas no ministru kabineta kompetences. Tā ka šie rīkojumi pēc skaita — ne jau vēl pēc svara — sastāda tikai $^1/_3$ no tai pat laikā S. pieņemtiem likumiem, tad, jāatzīst, pie labas gribas viņi varētu tikt caurskatīti ari S. Attiecība tā tad gluži otrāda, nekā kara laikos. „V. V." 12. I. 1921. teikts, ka pa visu laiku līdz 12. I. valdība izdevusi 311 rīkojumu un izstrādājusi likumprojektu, no tiem T. P. un S. S. tikuši iesniegti 231 un parlaments caurskatījis ... tikai 89. Ja ari šis skaitlis 89 nav gluži pilnīgs, tad tiktāļi mēs tomēr esam skaidrībā, ka attiecība 1:3 ari tur bijusi spēkā, tikai gluži otrādā nozīmē.

4. Nākotnē paredzams, ka kabineta likumdošanas funkcijas, formali paliekot tādas pat, pēc būtības vienmēr vairāk apsīks. 81. pants pārvērtīsies par ko līdzīgu aklai zarnai cilvēka organismā — kādreiz tai bijusi liela nozīme, tagad viņa vēl vienmēr pastāv, kaut gan vajadzības pēc tās nav nekādas.

Ja tā, tad vispār jāsaka, kā starpsesiju likumdošana, ja runāt par tās spilgtākiem momentiem, ari Latvijas praksē atiet vēsturē. 81. panta vēsture būs simtkārt faktiem nabagāka, nekā dzīves radītā 16. VII. 1919. g. likuma mūžs. Šis mūžs, jau kā viena vesela un noslēgta vienība var noderēt par objektu pētījumiem, un kā viens tāds mēģinājums uzskatāms ari šis pārskats.

J. Grigis.

Likuma par telpu īri 29. pants.

Jaunais likums par telpu īri satur noteikumus, kuŗi nesaietas ar civillikumu vispārējiem principiem, un rada pilnīgi jaunu tiesisko stāvokli. Tadēļ pāries samērā ilgs laiks, kamēr nodibināsies noteikta tiesu prakse, un tiks sasniegta tiesiska drošība šinī nozarē. Vienīgais ceļš paātrināt prakses noskaņošanu, liekas, ir jaunā likuma teoretiska tulkošana. Sekošās rindiņās mēģināts tulkot jaunā likuma 29. pantu, kuŗš paredz līgumu obligatorisko slēgšanu uz vienas puses pieprasījuma pamata. Kādi tad ir šī pieprasījuma nepieciešamie nosacījumi? Kādā ceļā realizējamas „faktiskā īrētāja" tiesības?

Runā stāvošais pants skan šādi:

„Ar šī likuma spēkā nākšanas dienu līdzšinējiem apakšīrniekiem, dzīvokļu un telpu faktiskiem īrētājiem, tiek piešķirtas uz ieņemamo dzīvokļu un telpu tāļākīrēšanu ari visas īrnieka tiesības, un namsaimnieks nevar atteikt īres līguma atjaunošanu tieši uz šī apakšīrnieka vārda, ja pēc šī likuma spēkā nākšanas pēdējais to pieprasa. Par dzīvokļu un telpu faktisko īrētāju uzskatāms tāds apakšīrnieks, kuŗš līdz šī likuma spēkā nākšanai maksā īri par visu dzīvokli vai telpām."

Lai saprastu šī panta nozīmi, vispirms jānoskaidro, zem kādiem nosacījumiem stājas spēkā pievestā panta sankcija, ka apakšīrniekam „tiek piešķirtas uz ieņemamo dzīvokļu un telpu tāļākīrēšanu ari visas īrnieka tiesības, un namsaimnieks nevar atteikt īres līguma atjaunošanu tieši uz šī apakšīrnieka vārdu."

Šie nosacījumi ir sekošie:

1) apakšīrniekam jābūt dzīvokļa vai telpu faktiskajam īrētājam, par kādu uzskatāms tāds apakšīrnieks, kuŗš līdz šī likuma spēkā nākšanai (proti, līdz 1. julijam 1924. g.) maksājis īri par visu dzīvokli vai telpām;

2) apakšīres līgumam vajadzēja pastāvēt līdz likuma spēkā nākšanai (proti, līdz 1. julijam 1924. g.) attiecībā uz visu īres līguma priekšmetu;

3) apakšīrnieks faktiski ieņēmis līdz likuma spēkā nākšanai (proti, līdz 1. julijam 1924. g.) visu dzīvokli vai visas telpas;

4) apakšīrnieks pieprasījis pēc likuma spēkā nākšanas (proti, ne agrāki, kā 1. julija 1924. g.) īres līguma atjaunošanu tieši uz savu, apakšīrnieka, vārdu.

Pārejot uz pirmā punkta apspriešanu, jāapstājas pie vārda „maksa". Likums gan runā par to, ka maksāšanai jābūt izdarītai no apakšīrnieka,

bet nesaka, ka maksāšanai jābūt izdarītai tieši izīrētājam. Ka likums to neprasa, ir pilnīgi saprotams, jo tie gadījumi, kad apakšīrnieks maksājis tieši izīrētājam, ar kuŗu viņš līguma attiecībās nestāvēja, — dzīvē ir ļoti reti, jo vairāk tādēļ, ka īres naudas apmērs dabīgi ir cits, un proti zemāks, nekā apakšīres maksas apmērs, — kamdēļ augšā pievestā noteikuma uzstādīšanas gadījumā likuma par telpu īri 29. p. nebūtu, gandrīz, praktiskas nozīmes. Ar vārdu sakot, nekrīt svarā, vai apakšīrnieks īres naudu maksājis apakšīrētājam, jeb tā vietā izīrētājam. Kas skaitās par maksātāju? Krīt svarā ne tas apstāklis, kas naudu nodevis, bet — kas izpildījis saistību (solutio, Erfüllung; sk. viet. civ. lik. 3487. p. in fine), vai nu parādnieka-īrnieka vietā (ja apakšīrnieks, izpildot īres līgumu, maksājis tieši izīrētājam), vai ari savā vārdā (ja apakšīrnieks, izpildot apakšīres līgumu, maksājis apakšizīrētājam-īrniekam), proti, vai apakšīrnieks faktiski ir nesis īres maksas nastu. Par faktisko īrētāju atzīstams tikai apakšīrnieks, kuŗš maksājis pilnu īres naudu par visu dzīvokli vai telpām. Tāļāk krīt svarā tas apstāklis, ka maksāšanai jābūt izdarītai līdz īres likuma spēkā nākšanai, proti līdz 1. julijam 1924. g., jo likums publicēts 16. junijā 1924. g. un stājies spēkā 14 dienas pēc izsludināšanas (Latv. Rep. Satv. 69. p.).

Attiecībā uz otro punktu jāatzīmē sekošais: apakšīres līgumam jābūt slēgtam pirms 1. julija 1924.[1]) g. par v i s u īres priekšmetu. Tas izriet no 29. p. pirmā teikuma, pēc kuŗa īrnieka tiesības tiek piešķirtas attiecībā uz ieņemamo dzīvokli vai ieņemamām telpām,[2]) kā ari no panta vispārējā jēdziena, saskaņā ar kuŗu apakšīrnieks stājas īrnieka vietā caur līguma atjaunošanu (novatio; sk. viet. civ. lik. 3578. p. in fine). Ceļas jautājums, vai apakšīres līgumam jābūt saskaņotam ari attiecībā uz mērķi, kuŗam slēgts īres līgums, ar pēdējo? Uz šo jautājumu jāatbild pozitivi. Iespējams, ka izīrēts dzīvoklis apdzīvošanai, bet tāļāk izīrēts veikalnieciskiem pasākumiem, vai dzīvoklis izīrēts kantora vajadzībām un tāļāk izīrēts apdzīvošanai. Īres līguma noteikums par mērķi, atzīstams par līguma pamatnoteikumu (wesentliche Bedingung), jo ar viņu noteikts īres apmērs (40 kārtīgais, vai 80 kārtīgais; lik. par telpu īri 37. p.). Atjaunošanas (novatio) jēdzienam runātu pretim līdzreizēja līguma grozīšana, ka attiecībā uz personām, tā ari uz pamatnoteikumiem (viet. civ. lik. 3578. p.). Pretējais uzskats novestu pie netaisnīga un nelietderīga rezultata, ka pateicoties „atjaunošanai", izīrētājs, kuŗam, saskaņā ar īres līgumu, pienākas 80-kārtīga īre, dabūtu uz priekšu tikai 40-kārtīgu, kaut gan pirmais līgums pilnīgi saskanēja ar likumu. Bez tam specialo likumu tulkošana paplašinātā garā (interpretatio extensiva) pēc vispārējiem

[1]) likums runā par līdzšinējo apakšīrnieku;
[2]) Tādos pat uzskatos E. Knopp, das neue Mietgesetz vom 16 Juni 1924 nebst Erläuterungen, 13. lp.

principiem, kā ari dotā gadījumā, ja izīrētājs ir namīpašnieks, — pēc viet. civ. lik. 708. p., — kuŗš ar likumu par telpu īri nav atvietots — nav pielaižama.

Pārejot uz trešā punkta apspriešanu, jāatzīmē, ka lik. par telpu īri 29. pantā apakšīrniekam dotās tiesības rodas tikai gadījumā, ja viņš līdz 1. julijam 1924. g. faktiski ieņēmis visu īres priekšmetu [3]) un izlietojis viņu tādā pat veidā, kā tas ir paredzēts starp izīrētāju un īrnieku slēgtā līgumā. Pievestā uzskata pareizība izriet no likuma vārdiem: „faktiskais īrnieks" — proti tas, kuŗš faktiski baudījis tos labumus, kuŗas saskaņā ar īres līgumu, pienākas īrniekam — kā ari no vārdiem „ieņemamo dzīvokļu un telpu".

Beidzamais apstāklis, kuŗš nepieciešams, lai radītu tās tiesības, kuŗas dotas apakšīrniekam 29. pantā, ir apakšīrnieka pieprasījums, atjaunot līgumu tieši uz viņa vārdu. Izdarot šo pieprasījumu tikai iesūdzībā, apakšīrniekiem draud prasības atraidīšana, kā priekšlaicīgas, ja atbildētāji uz šo defektu aizrāda; tiesa var stāties pie tiesāšanas tikai gadījumā, ja partu starpā pastāv strīdus (civ. pr. lik. 1. p.). Reiz tāds pieprasījums nav bijis, partu starpā prasības celšanas momentā ari nebija strīdus, un prasība tādēļ katrā ziņā priekšlaicīga.

Nav, varbūt, lieki, skaidrības labād, aizrādīt ari vēl uz to, ka p i e r-ā d ī j u m u n a s t a visās uz lik. par telpu īri 29. p. pamatotās lietās gulstas attiecībā uz visiem pievestiem apakšīrnieka tiesības nosacījumiem uz prasītāju (civ. pr. lik. 102. p., 1923. g. izd.).

Minētā panta analize ved pie tā slēdziena, ka likumdevēja nolūks ir bijis starpveikalniecības novēršana attiecībā uz dzīvokļiem un citām lik. par telpu īri 1. p. paredzētām telpām. Dotā gadījumā apakšīrniekam, tā aizsargāšanai, galvenām kārtām, pret apakšizīrētāju, tiek dotas zināmas tiesības, kā pret savu kontrahentu, tā ari pret mājas saimnieku, ar kuŗu viņš līguma attiecībās nestāvēja. Atjaunošanas līgums attiecībā uz divpusīgu līgumu dotā gadījumā, kur iet runa par līguma grozīšanu attiecībā uz personām, iespējams tikai uz veco kontrahentu un jaunā kontrahenta vienošanās pamata (viet. civ. lik. 3591. un 3589. p.p.); tādēļ prasība ceļama, kā pret izīrētāju, tā ari pret apakšizīrētāju, reiz pēdējais apakšīrnieka pieprasījumam jau ārpus tiesas nav piekritis; pēdējais apstāklis — piekrišana — strīdus gadījumā pierādams. Prasības mērķis ir: a) attiecībā uz apakšizīrētāju — atzīšana, ka īres līgums starp izīrētāju un īrnieku nepastāv, un b) attiecībā uz izīrētāju — atzīšana: 1) ka īres līgums starp viņu un īrnieku nepastāv, un 2)ka izīrētāja pienākums ir atjaunot ar prasītāju izbeigušos īres līgumu, kuŗš slēgts starp izīrētāju un apakšizīrētāju, kā īrnieku.

H. S t e g m a n s.

[3]) Tādos pat uzskatos E. Knopp, l. c., 12. lp.

Paskaidrojumi par Likumkrājuma izdošanu sakarā ar rakstu „Ministru kabineta likumdošanas darbība Latvijas praksē".

Tieslietu ministrijas Vēstneša š. g. 8. burtnicā ar augšpievesto virsrakstu ievietotā Griķa kga apcerējumā atrodami starp citu (326.—328. lapp.) daži tādi pret kodifikacijas nodaļu vērsti pārmetumi „Likumkrājuma" izdošanas lietā, kuŗus var izskaidrot tikai ar pārpratumu vai ar īsto apstākļu nezināšanu, kamdēļ uzskatu par vajadzīgu kaut ari īsos vārdos atbildēt uz minēto rakstu.

Vispirms jāpiezīmē, ka autors nepareizi lieto terminu „kodifikacija", apzīmēdams ar to vairākās vietās Likumkrājuma izdošanas darbību un atsaukdamies savā apcerējumā (sk. 327. lappuses vidū) uz viņa doto pārskatu par „rīkojumu kodifikacijas vēsturi".

Še būtu aizrādams uz to, ka likumdošanā un vispār juridiskā literaturā terminam „kodifikacija" ir pilnīgi noteikta un stingri specifiska nozīme, pie kam par šīs darbības mērķi un uzdevumu uzskatāma pastāvošo likumu sistematizēšana, t. i. likumdošanas materiala sakārtošana pēc atsevišķām tiesību nozarēm un agrāk izdoto likumu teksta redakcionalā saskaņošana ar vēlāk pieņemto likumu saturu, kā uz to sīkāki aizrādīts Tieslietu Ministrijas Vēstneša 1923. g. 2. burtnicā iespiestā pārskatā par kodifikacijas vēsturi un tās tagadējo stāvokli Latvijā. Izdodot likumkrājumu un uzņemot tajā attiecīgos Valdības Vēstnesī izsludinātos likumus un ministru kabineta noteikumus, nekāda savstarpēja redakcionala saskaņošana nenotiek un minētos valsts aktus ievieto vienkārši chronoloģiskā kārtībā bez jebkādiem tekstualiem pārgrozījumiem, kamdēļ attiecībā uz šo izdevumu nemaz nevar runāt par „kodifikaciju". Analoģiska krājuma (Собраніе узаконеній) izdošana Krievijā bija uzlikta, kā zināms, nevis kodifikacijas iestādei, bet Senata pirmajam departamentam, un vienīgi tas apstāklis, ka pie mums šo krājumu izdod tieslietu ministrijas kodifikacijas nodaļa, nevar protams grozīt stingri noteikta juridiska termina nozīmi. Nosaucot savā apcerējumā Likumu un valdības rīkojumu krājuma izdošanas darbu par „kodifikaciju", Griķa kgs sakarā ar to raksta, ka šīs kodifikacijas pareizai nostādīšanai bija jāizdod 1921. g. 6. septembŗa rīkojums (Vald. Vēstn. Nr. 205), izejot acīmredzot no

nepareizas prezumpcijas, it kā ar šo rīkojumu būtu sīkāki noteikta minētā krājuma izdošanas kārtība, kurpretim šinī rīkojumā ir runa nevis par šo krājumu, bet par to likumu grāmatu sastādīšanas pamatiem, kuŗas kodifikacijas nodaļa izdod uz pastāvošo noteikumu par šo nodaļu (Lik. kr. 1920. g. 221.) 1. panta pamata, t. i. par likumu kodifikaciju (vai kodificēšanu) šī vārda augšnorādītā techniskā nozīmē. Minētās likumgrāmatas atbilst Krievijas „Своду законовъ". un par līdz šim izstrādāto kodifikacijas izdevumu klajā laišanu savā laikā vispārībai darīts zināms Valdības Vēstnesī (sk. 1922. g. 220. n.; 1923. g. 9. un 268. n. un 1924. g. 175. un 193. n.). —

Tālāk Griķa kgs, norādījis savā apcerējumā uz „Likumkrājumam" pirmo divu (t. i. 1919. un 1920.) gadu laikā piemītošiem trūkumiem un minējis par 1920. g. beigās nodibināto kodifikacijas nodaļu, raksta sekošo: „ari kodifikatori-juristi savu samērā negŗūto, bet lielu rūpību prasošo darbu (t. i. Likumkrājumu izdošanu) kautcik apmierinoši sāka veikt pēc tam, kad par to sāka runāt jau Satversmes Sapulce, kuŗa savā darbā tika apgŗūtināta ar kodifikatoru paviršību un, atdūrusēs uz faktu, ka Likumkrājumā nav uzņemti daži svarīgi (1919. g. decembŗa mēneša un 1920. g. oktobŗa un novembŗa mēneša) rīkojumi, 1921. g. 15. aprilī bija pieņēmusi sekošo pārejas formulu: „Ievērojot, ka līdz šim izdotā Likumu un rīkojumu krājumā valdība nav ievietojusi visus savus rīkojumus un noteikumus, kuŗiem likumīgs spēks, Satversmes Sapulce uzdod valdībai novērst šo parādību."

Jāsaka, ka Griķa kga aizrādījums uz kodifikatoru paviršību še pavisam nav vietā, jo valdības rīkojumu iespiešana Likumkrājumā tika izbeigta uz Tautas Padomes juridiskās komisijas 1919. g. 29. septembŗa lēmuma pamata, par kuŗu valsts kanclejas direktors ar tā paša gada 30. septembŗa rakstu Nr. 3462 bija paziņojis toreizējai likumkārtošanas nodaļai izpildīšanai (ievērošanai). Minētā juridiskās komisijas lēmumā bija tieši paredzēts, ka visi publicējamie oficialie materiali turpmāk būtu sadalāmi tādā kārtā, ka Tautas Padomes pieņemtos likumus iespiestu Likumkrājumā, bet visus starpsesiju laikā un pārvaldības kārtībā izdotos rīkojumus — Valdības Vēstnesī. Šo juridiskās komisijas lēmumu var, protams, apstrīdēt no lietderības viedokļa, bet tā izpildīšana no attiecīgās valsts iestādes puses nekādā ziņā nav uzskatāma un kvalificējama par kodifikatoru paviršību.

Še liktos vietā aizrādīt uz to, ka sakarā ar augšminēto Satversmes Sapulce pieņemto pārejas formulu, no kuŗas varēja taisīt slēdzienu, ka Sapulcei nemaz nebija zināms par Tautas Padomes juridiskās komisijas 1919. g. 29. septembŗa lēmumu, tieslietu ministrijas kodifikacijas nodaļa jau toreiz bija devusi sevišķu paskaidrojumu, kuŗš iespiests Valdības Vēstneša 1921. g. 19. apriļa numurā.

Būtu vēl jāmin, ka vēlāk, un proti ar ministru kabineta 1923. g. 4. janvaŗa lēmumu „Likumu un valdības rīkojumu krājums“ pārdevēts par „Likumu un ministru kabineta noteikumu krājumu“, kāds nosaukums pilnīgi noteikti nosaka šī izdevuma saturu.

Beidzot negribētos atstāt neminētu ari to, ka autora aizrādījums (326. lapp.), it kā tieslietu ministrija 1923. g. beigās esot ķērusies pie 1919. uń 1920. g. izdoto rīkojumu sakārtošanas pēc gadu ceturkšņiem, pamatojas uz pārpratumu, jo Valdības Vēstneša 1923. g. 17. novembrī ievietotā pārskatā par atsevišo resoru darbību valsts pastāvēšanas pirmajos piecos gados, uz kuŗu autors atsaucas, par ceturkšņiem ir runa tikai sakarā ar kodifikacijas nodaļas sākot ar 1920. g. beidzamo ceturksni sastādītiem alfabetiskiem satura rādītājiem par Valdības Vēstnesī iespiestiem likumiem un rīkojumiem. Tādus rādītājus līdz minētam laikam sastādīja bij. likumkārtošanas nodaļa, bet no 1923. g. 1. julija sastāda Valdības Vēstneša redakcija pati.

B. Disterlo,
Kodifikacijas nodaļas vadītājs.

Advokatu pieaicināšana tiesas sastāva papildināšanai.

Šī gada vasarā Lietavā stājās spēkā un izvests dzīvē Lietavas Saeimā 1924. g. 16 maijā pieņemts un tā paša gada 31. maijā „Vyriausybes Žinios" publicēts likums, saskaņā ar kuŗu, ja Apgabaltiesas un augstākā tribunala tiesu sastāvos iztrūkst tiesneši, tad Apgabaltiesas sēdē uzaicināmi — miertiesneši, izmeklēšanas tiesneši un zvērināti advokati, bet augstākā tribunala sēdē uzaicināmi Apgabaltiesas locekļi un zvērināti advokati; attiecībā uz pēdējiem, izpildot tiesnešu funkcijas, piemērojami Civ. pr. lik. 327., 710. un 768. p. p. un Krim. pr. lik. 502., 793. un 880. p. p.

Minētais likums ir liels jauninājums, kuŗam, liekas, nav precedenta Eiropas valstīs.

Bij. Krievijas valdība ieņēma nelabvēlīgu stāvokli pret zvērinātiem advokatiem, kā brīvu profesiju, aiz politisikem iemesliem, kamdēļ ari pēdējos 25—30 gados reti kad zvērināti advokati tika iecelti tiesu amatos. Saskaņā ar Krievu tiesu iekārtas lik. 204. p. par Apgabaltiesas locekļiem varēja tikt iecelti ari zvērināti advokati, ja viņi bij strādājuši kā zvērināti advokati 10 gadus un saņēmuši no zvērinātu advokatu padomes un vietējām tiesu iestādēm apliecības par savu pienākumu krietnu un nepeļamu izpildīšanu minētā laikā.

No minētā panta satura jau skaidri redzams, cik uzmanīgi Krievijas valdība pieņēma tiesu amatos zvērinātus advokatus. Gluži pavisam citas attiecības zvērinātiem advokatiem ar valdību ir Vakar-Eiropas valstīs, sevišķi Francijā un Anglijā, kur augstākie tiesu amati komplektējas no zvērinātiem advokatiem (avocat, barrister).

Tikai pēc februaŗa revolucijas Krievijas valdība grozīja savus ieskatus par zvērinātiem advokatiem un 16. junijā 1917. g. minētais 204. p. tika grozīts tādā veidā, ka 10 gadu ilgo laiku samazināja līdz 4 gadiem, pie kam nav vajadzīgs stādīt priekšā augšā minēto apliecību.

Uz bij. Krievijas lielvalsts teritorijas jaundibinātās valstīs palika spēkā nupat minētais jaunais viedoklis un mēs redzam, ka tiesu amatos ļoti bieži tiek iecelti locekļi no advokatu vidus.

Kaut gan jaunais Lietavas likums izrāda pret zvērinātiem advokatiem uzticību, ko pašu mēs redzam ari citās valstīs, tad tomēr zvērinātu advokatu uzaicināšana tiesu sastāvā ir pilnīgi n e p i e l a i ž a m a un n e v ē l a m a sekošu iemeslu dēļ.

Advokatura, būdama neatkarīga no valsts organiem un pattsāvīga, ir viens no galveniem organiem taisnīgai tiesāšanai un reizē ar to ari īsts

palīgs tiesai. Neatkarīgs tiesnesis un neatkarīgs advokats, būdami abi pēc tiesu iekārtas strukturas viena un tā paša harmoniski vesela galvenie locekļi, tomēr nevar tikt savienoti vienā veselā.

Ievērojot šādu advokaturas raksturu un nozīmi, taisnības labā, nevar viņai uzlikt izpildīt tiesu funkcijas, kaut ari tikai uz laiku.

Bez tam, uzliekot advokaturai tiesu funkcijas, pilsoņi var zaudēt to juridisko palīdzību, kādu viņiem sniedz advokatura, jo ja tiesas sastāvā piem., izbraucamas sesijas papildināšanai tiks uzaicināti attiecīgā pilsētā tā jau mazā skaitā dzīvojošie zvērinātie advokati, tad šīs pilsētas vietējie iedzīvotāji, viņu advokatiem ieejot tiesas sastāvā, zaudēs savu interešu aizstāvi tanī pat tiesas sēdē, un tiesai savukārt nebūs iespējams uz apvainotā lūgumu iecelt viņam aizstāvi saskaņā ar Krim. pr. lik. 566., 566[1]. un 567. p. p.

Lietavas likums par tiesas sastāva papildināšanu ar zvērinātiem advokatiem nemaz neparedz, kādā kārtībā, caur ko un cik reižu zināmā laikā var tikt uzaicināti zvērināti advokati tiesas sastāva papildināšanai. Paceļas jautājums, vai tiesas priekšsēdētājam ir tiesība rīkoties pēc analoģijas ar zvērināto advokatu iecelšanu pēc kārtas kriminallietās, jeb vai viņš to var darīt caur zvērinātu advokatu padomi, padomes atrašanās vietā. Kā izlīdzēties gadījumos, kad tiesas sastāvs jāpapildina no zvērinātiem advokatiem izbraucamā sesijā? Jo tas pats zvērināts advokats, kuŗš ieiet tiesas sastāvā iztrūkstošā tiesneša vietā, var būt ari kā aizstāvis vai pilnvarnieks taisni tanī pat lietā, kuŗu nāksies izspriest tiesai, kuŗas sastāvā ir zvērināts advokats. Kaut ari šie jautājumi ir tīri techniskas dabas, tad tomēr viņi bij jāparedz likumā.

Šī likuma izdošanu, acīm redzot, izsaukuši tiesnešu trūkums un tiesu pārpilnība ar lietām. Maģistraturā kalpojošo personu pāriešana advokaturā novērojama gandrīz visās kaimiņu valstīs, kas izskaidrojams ar tiesu iestāžu darbinieku pārāk mazu atalgojumu. Un tiešām, viņu atalgojumi ir pārāk mazi: tā piem. pie mums miertiesnesis saņem 13.000 rbļ., Apgabaltiesas loceklis 15.000 rbļ., Tiesu Palatas loceklis 18.000 rbļ. un senators 25.000 rbļ. mēnesī.

Ja salīdzinam šos tiesnešu ienākumus ar viņu pirmskaŗa ienākumiem Latvijā, kad miertiesnesis saņēma līdz 2.400 rbļ. pēc likuma, un Rīgā vēl 500 rbļ., Apgabaltiesas loceklis 3.500 rbļ., Tiesu Palatas loceklis 4.400 rbļ., bet senators apm. 8000 rbļ. gadā, tad ar lielu cieņu jānoliec galva mūsu tiesnešu priekšā, kuŗi saņemot par savu smago, atbildīgo un bieži pat pāri viņu spēkiem stāvošo darbu tik niecīgu atalgojumu, pilda savus pienākumus un augsti tur taisnības karogu — šo pilsoņu dzīves un valsts tiesiskās iekārtas stūrakmeni. Bēgšana no maģistraturas uz advokaturu, tiesu apkraušana ar lietām ir novēršamas ne ar tiesu iekārtas pamatideju laušanu, bet vienkārši uzlabojot tiesu darbinieku mate-

rialo stāvokli, jo viņu darbība un funkcijas pēc savas dabas nav līdzīgas ar citu resoru darbību un funkcijām.

Par tiesu iestāžu darbinieku materiālā stāvokļa uzlabošanu ari mums nopietni vajadzētu padomāt, kur pēdējā laikā diezgan bieži tiek novērota taisnības labā nepielaižamā tiesnešu aiziešana no tiesu iestādēm.

Caveant consules!

Zvērināts advokats G. L. Rubinsteins.

Bibliografija

F. Blūms, Tiesu palatas prokurora biedris. Latvijas pilsonis. Pilsoņa tiesības un pienākumi valsts, sabiedriskā un privatā dzīvē. Rokas grāmata pilsoņu mācībā pamatskolām un papildu skolām. 1924. A. Gulbja apgādībā, Rīgā.

Cik zināms, mums vēl nav nevienas grāmatas, kuŗa dotu vispārīgu pārskatu par valsti un visām, kā publisko tā privato tiesību nozarēm, — par juridiskām skolas grāmatām jau nemaz nerunājot. Te nu zem augšminētā uzraksta labi pazīstamais jurists, kriminaltiesību specialists F. Blūms nāk klajā ar pirmo[1]) šādu darbu, kuŗā, kā no uzraksta redzams, iztirzātas kā publiskās, tā ari privatās tiesības, un kuŗš tieši nodomāts pamata un papildu skolām. Ka šai līdzīgas grāmatas vajadzīgas, par to velti vārdus tērēt: skaidra apziņa par savām tiesībām un pienākumiem katram pilsonim nepieciešama un šāda apziņa savukārt ir drošākais tiesiskas valsts pamats. Tāpēc tikai aplūkosim, kā autors ticis galā ar savu uzdevumu.

Pirmais, kas grāmatu rokā saņemot krīt acīs, ir viņas pārāk mazais apmērs: tikai 59 lappuses mazā formatā. Rodas bažas, vai ietilpinot plašo vielu tik šaurā formatā autoram būs bijis iespējams, kaut ari īsi, tad tomēr pietiekoši skaidri izteikties: jo autora nolūks taču acimredzot bijis nevis sarakstīt konspektu attiecīgo jautājumu pazinējiem, bet noskaidrot šos jautājumus iesācējiem. Diemžēl, jāsaka, ka šīs bažas pa lielākai daļai piepildas. Tādas svarīgas nodaļas kā „kas ir valsts", „valsts formas", par „parašām un normām", „parašām un likumu", autors apstrādājis tik pavirši, ka tās viņa izveidojumā attiecīgos jautājumus gan nevienam nevarēs noskadrot; tāpat pārāk maz telpas ierādīts tiesu iekārtas un kriminal- un civilprocesa iztirzājumam (lai gan novērots, ka taisni par procesa jautājumiem nejuristi sāk interesēties ātrāk, nekā par materialo tiesību jautājumiem). Samērā pilnīgāk apstrādātas tās nodaļas, kuŗās iet runa sevišķi par Latvijas valsts tiesību jautājumiem. Autors grāmatiņu iedalījis divās daļās: 1) valsts un 2) likums. Kāpēc, nav

[1]) Tūliņ pēc šīs grāmatiņas iznāca J. Stiprā „Pamatjēdzieni par valsti un tiesībām".

izprotams. Kāds starp šiem jēdzieniem sakārs un vai tāds ir, to autors nepaskaidro. Pirmā daļā autors iztirzā valsts jēdzienu, Latvijas valsts tapšanu, valsts formas, Latvijas valsts iekārtu, valsts iedzīvotājus, suvereno valsts varu un beidz šo nodaļu, apskatīdams pilsoņa pienākumus un pilsoņa tiesības. Šī daļa autoram izdevusies samērā labi. Mazs piebildums: 13. lapp. autors lieto vārdu „šķiras", kur bij jāsaka „kārtas".

Bet II. daļas sākumā autoram sāk grīļoties pamats zem kājām, kad tas dodas teoretiskos ūdeņos un mēģina noskaidrot jēdzienus „paraša", „norma", „likums" (par „tiesībām" autors nemaz neieminas). Autora parašas un likuma apzīmējumi pavisam dīvaini un pretrunīgi. Pēc autora uzskatiem (sal. 36. lapp.) „ir normas, kuŗu izpildīšana (!) ir obligatoriska, tas ir likums, bet normas, kuŗu izpildīšana nav obligatoriska — parašas". Turpat, dažas rindiņas augstāk, autors pats runā par obligatoriskām parašām. Bet kādas ir attiecības starp „obligatorisko" likumu, „obligatoriskām" un „neobligatoriskām" parašām, to viņš nenoskaidro. Tāļāk, nodaļā „Likumu veidi" viņš visus likumus sadala šādās divās daļās: valsts satversmes likumi un visi pārējie. Starp šiem otras grupas likumiem svarīgākie civil- un kriminallikumi, bet „visi pārējie otras daļas likumi nav nekas cits, kā tikai civil- un kriminallikumu sadalīšana sīkumos". Tādu likumu (tiesību) iedalījumu dzirdam pirmo reizi. Interesanti būtu zināt, kādus likumus autors dabū piem. no „civillikumu sadalīšanās sīkumos"? V. nod., runājot par Kr. lik. kop. 16 sējumiem, autors starp citu saka, ka civillikumi esot sakopoti III. un X. sēj., kurpreti zināms, ka Kr. 1. kop. III. sēj. ievietoti nevis civillikumi, bet Krievijas civildienesta likumi u. t. t. Par Latvijas tsc. v i e t ē j i e m likumiem autors nemin ne vārda.

Ja līdz šim esam norādījuši uz samērā sīkiem trūkumiem, tad tagad nāk nodaļa „Civillikumi", kuŗā autors vairs nav tikai paviršs, bet jau stāsta taisni aplamības, nerunājot nemaz par to, ka viņš te vairs nemaz neatbalstas uz zinātnes atzinumiem. Īpašuma tiesības viņam ir neaprobežotas lietošanas tiesības, kuŗas jāatšķiŗ no „vienkāršām" liet. tiesībām (40. lapp.), īpašuma tiesību iegūšanu tikai tad nevarot apstrīdēt, ja tās iegūtas ar agrākā īpašnieka piekrišanu, bet turpat kā īpašuma tiesību iegūšanas veidus min mantošanu un atradumu. Paši minētie veidi apskatīti ne pēc viet. nol. kop. III. daļas, bet pēc K. l. kop. X. sēj., un starp tiem pavisam nav minēts noilgums, kuŗam taču nekādā ziņā nedrīkstēja paiet garām. — Pirkt varot tikai realus priekšmetus, mantošana esot vienpusīgs l ī g u m s! Autoru tiesības esot privileģijas (46. lapp.), laulībā iestājoties esot jānoslēdz laulības līgums, bet kādas attiecības starp laulību (kuŗa taču pati ir līgums) un laulības līgumu, to autors nesaka.[2]) Ja laulību noslēdzot garīdznieks, tad tā esot atzīstama par likumīgu tikai no tā momenta, kad attiecīgā dzimtsarakstu nodaļa to reģistrējot

(52. l.). Bet ja mācītājs dzimsarakstu nodaļai par noslēgto laulību nemaz nepaziņo? Pēc autora uzskatiem šāda laulība acīmredzot būtu „nelikumīga".—Te jāpiebilst, ka še uzskaitītas tikai rupjākās (un ari ne visas) nepareizības, kuŗas duras acīs, tā sakot, grāmatiņu pāršķirstot; sīkāk aplūkojot, zināms, tādu atradīsies vēl vairāk.

Atzīstami, ka autors cenšas ierosināt attiecīgo jautājumu ar piemeriem, kuŗi ņemti no ikdienišķas dzīves; bet kur autoram jau pašam sajūk juridiski jēdzieni, kā nodaļās par likumiem un civillikumiem, tur ari tie nevien vairs nespēj līdzēt, bet pat vēl pavairo neskaidrību.

Kas attiecas uz autora valodu, tad ar to visumā varētu apmierināties, atskaitot dažas bieži atkārtojošās krieviskās teikumu konstrukcijas: „... „pieder pie aizliegtām tanī valstī reliģiju šķiŗām" (16. lapp.), „pretēji viens otram rīkojumi" (21. lapp.), „pēc pastāvošiem Latvijā likumiem" (30. lapp.), u. t. t.

Ievērojot visu augšā atzīmēto, Blūma kga darbs mums diemžēl jāatzīst par neizdevušos mēģinājumu, no kuŗa taisni iesācēji, kā pamata un papildskolu skolnieki, būtu jātur tālu, lai tie jau no paša sākuma neiegūst paviršus un greizus jēdzienus par valsti un tiesībām.

Pakavējāmies pie šīs grāmatiņas ilgāki, nekā viņa to pelnījusi, bet darījām to tādēļ, ka viņa, kā jau atzīmējām, ir pirmais šāds darbs mūsu juridiskajā literaturā. A. B.

Teodors Bredenfelds †.

Laikrakstos lasam sēru vēsti, ka š. g. 5. oktobrī Djatkovā, padomju Krievijā, savā 56. mūža gadā miris zvērināts advokats Teodors Bredenfelds. Nelaikis pēc studiju beigšanas Pēterpilī no sākuma praktizēja turpat, pēc tam pārgāja uz Iekškrieviju, kur, kā redzams, ir palicis līdz mūža beigām. Pēterpilī B. bij ļoti rosīgs un iecienīts sabiedrisks darbinieks, kuŗam piemita retas dāvanas apvienot dažādus, nereti pretējus elementus kopējā darbā. Viņa darbības laiku vēl tagad dzīvi atceras vecie pēterpilieši. Bredenfelds darbojies ari literaturā: še man sevišķi jāaizrāda uz 1894. g. „Dienas Lapas" apgādībā iznākušiem „Sodu likumiem par kriminaliem un pārmācīšanas sodiem", no kuŗiem nelaikis lielu daļu tulkojis un kuŗus tas rediģējis. Šim teicami izpildītam darbam savā laikā nav piegriezta pelnītā vēriba. Jānožēlo, ka nelaikim nav bijis lemts ilgāk dzīvot un pielikt savus spēkus Latvijas tiesu druvā.

Vieglas smiltis! A. B.

[2]) Par laulības līgumu laulāto mantas attiecību nokārtošanai (Viet civ. lik. kop. 33. un turpm. pp.) autors nerunā.

Redaktors: Docents **K. Dišlers.**
Ekspedicija: Rīgā, Kr. Barona ielā 14, A. Gulbja grāmatu veikalā.
Redakcija: Rīgas apgabaltiesā, Priekšs. kabinetā.
Iespiests Jul. Pētersona spiestuvē, Rīgā, Krišjāņa Barona ielā 20/22.